

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης

Πτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Αστυνομικές Σπουδές

Πτυχιακή Εργασία

**Το Δίκαιο της Ανάγκης ως Θεμέλιο της Κυπριακής
Δημοκρατίας**

Χριστάκης Νικολάου

**Επιβλέπων Καθηγητής
Δρ. Ιωάννης Τζιβάρας**

Ιούνιος 2018

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης

Πτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Αστυνομικές Σπουδές

Πτυχιακή Εργασία

**Το Δίκαιο της Ανάγκης ως Θεμέλιο της Κυπριακής
Δημοκρατίας**

Χριστάκης Νικολάου

**Επιβλέπων Καθηγητής
Δρ. Ιωάννης Τζιβάρας**

Η παρούσα πτυχιακή εργασία υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση πτυχιακού τίτλου σπουδών στις Αστυνομικές Σπουδές από τη Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Ιούνιος 2018

Περίληψη

Η Κυπριακή Δημοκρατία το 1960 θεμελιώθηκε σε ένα δοτό Σύνταγμα το οποίο δεν προήλθε από το λαό κατά την άσκηση της πρωτογενούς του εξουσίας. Αποτελεί ένα άκαμπτο και λεπτομερές συνταγματικό κείμενο, διάσπαρτο από διαχωριστικά στοιχεία μεταξύ των δύο Κοινοτήτων της Κύπρου, βασισμένο στο δυαδισμό. Η απόπειρα εφαρμογής του την περίοδο 1960-1963 και οι δυσκολίες που παρουσιάστηκαν, οδήγησαν στην εισήγηση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου για τροποποίηση του Συντάγματος ώστε να γίνει πιο λειτουργικό. Αντί αυτού, οι Τουρκοκύπριοι αποχώρησαν από τις δομές του Κράτους οδηγώντας στην παράλυσή του. Τότε, έγινε επίκληση της αρχής ότι η ασφάλεια του λαού είναι ο υπέρτατος νόμος και εφαρμόστηκε το Δίκαιο της Ανάγκης σε μια ιδιότυπη μορφή. Η Κυπριακή Δημοκρατία συνεχίζει να εφαρμόζει μέχρι σήμερα το Σύνταγμα βάσει του οποίου θεμελιώθηκε η ύπαρξη της, εν τη απουσία των Τουρκοκυπρίων, με ανενεργές πολλές διατάξεις του και με την υιοθέτηση νόμων που εκπίπτουν των συνταγματικών προνοιών του, υποστηρίζονται, όμως, από τη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου κατ' επίκληση του Δικαίου της Ανάγκης.

Σκοπός της παρούσας πτυχιακής διπλωματικής εργασίας, είναι να διερευνήσει την υπόθεση ότι «Το Δίκαιο της Ανάγκης αποτελεί το θεμέλιο της Κυπριακής Δημοκρατίας». Με στόχο την επιβεβαίωση ή απόρριψη της εν λόγω ερευνητικής υπόθεσης διεξήχθη μία περιπτωσιακή ποιοτική έρευνα (case study) όπου πέραν του Δικαίου της Ανάγκης, εξετάστηκε η γένεση και η μορφή του Κυπριακού Συντάγματος καθώς επίσης και οι δυσκολίες εφαρμογής του σε συνδυασμό με τις εισηγήσεις του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου για την τροποποίησή του. Ως ποιοτική, η έρευνα επικεντρώθηκε στη μελέτη υπαρχουσών αρχείων και εγγράφων, περιλαμβανομένων βιβλίων και κειμένων νομικού περιεχομένου επί του υπό διερεύνηση ζητήματος, του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας αλλά και της σχετική νομολογίας του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κύπρου.

Αφού συγκεντρώθηκαν τα αναγκαία δεδομένα πραγματοποιήθηκε ανάλυση και κωδικοποίησή τους, περιγραφή ευρημάτων αλλά και διαμόρφωση θεμάτων. Ακολούθησε η συγγραφή της παρούσας πτυχιακής διατριβής κατά το πρότυπο του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου όπου παρουσιάζονται και ερμηνεύονται, αναλόγως, τα ευρήματα.

Summary

The Republic of Cyprus, in 1960, was founded on a granted Constitution that did not come from the people in the exercise of its primary power. It is a rigid, detailed constitutional text scattered by dividing elements between the two communities of Cyprus, based on dualism. The attempt to implement it in the period 1960-1963 and the difficulties that have arisen led Archbishop Makarios's suggestion to amend the Constitution to make it more functional. Instead, the Turkish Cypriots withdrew from the structures of the State, leading it to paralysis. Then the authority that people's security is the supreme law was invoked and the Law of Necessity has been applied in a peculiar form. The Republic of Cyprus continues to apply until now the Constitution on which its existence was founded, in the absence of the Turkish Cypriots, with many of its provisions inactive, by adopting laws that go beyond constitutional provisions but are supported by the Supreme Court's case-law of the Law of Necessity.

The purpose of this undergraduate diploma thesis is to investigate the research hypothesis that "The Law of Necessity is the foundation of the Republic of Cyprus". In order to confirm or reject this case, a casual case study was carried out where, besides the Law of Necessity, the birth and the form of the Cyprus Constitution were examined as well as the difficulties of its implementation, combined with the suggestions of Archbishop Makarios to modify it. As a qualitative research, the study focused on the study of existing archives and documents, including books and legal texts on the matter that is being investigated, the Constitution of the Republic of Cyprus and the relevant case law of the Supreme Court of Cyprus.

After the necessary data were collected, they were analyzed and encoded. Descriptions were made and issues were configured. The following thesis was drafted according to the model of the Open University of Cyprus, where the findings are presented and interpreted.

Ευχαριστίες

Αρχικά επιθυμώ να ευχαριστήσω το Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου και τον Αρχηγό Αστυνομίας γιατί μετά από τη μεταξύ τους συνεργασία πρόσφεραν στα μέλη της Αστυνομίας την ευκαιρία να παρακολουθήσουν το πτυχιακό πρόγραμμα των Αστυνομικών Σπουδών.

Για μένα προσωπικά ήταν ένα ευχάριστο ταξίδι στη γνώση που μου πρόσφερε την ευκαιρία να βελτιωθώ στην επαγγελματική μου κατάρτιση, να το μεταφέρω εντός της Αστυνομίας και να εφαρμόσω επιστημονικές πρακτικές και απόψεις που διδάχθηκα.

Για την παρούσα πτυχιακή διατριβή, εκφράζω τις ευχαριστίες μου στον Ακαδημαϊκό Υπεύθυνο Δρ. Πέτρο Πασιαρδή, που αποδέχθηκε την πρότασή μου ώστε να ενδιατρίψω στην ιδιαίτερη μορφή του Δικαίου της Ανάγκης που έχει εφαρμοστεί στην Κυπριακή Δημοκρατία. Επίσης, ευχαριστώ ιδιαίτερα τα μέλη της Βιβλιοθήκης του Ανοικτού Πανεπιστημίου για τη βοήθεια που μου πρόσφεραν σε βιβλιογραφικό υλικό.

Ιδιαίτερες είναι οι ευχαριστίες μου στον εποπτεύων Καθηγητή του Ανοικτού Πανεπιστημίου, Δρ. Ιωάννη Τζιβάρα. Η διδασκαλία του στο Συνταγματικό Δίκαιο μου κέντρισε το ενδιαφέρον σε τέτοιο βαθμό ώστε αποφάσισα η πτυχιακή μου διατριβή να βασίζεται σε αυτό. Από την πρώτη στιγμή που του ζήτησα τη συνεργασία του μέχρι και την ολοκλήρωση της αναφερόμενης πτυχιακής διατριβής στάθηκε στο πλευρό μου και ανταποκρίθηκε σε όλα τα αιτήματα και απορίες μου με θέρμη και υπομονή.

Τέλος, ίσως να ακούγεται κοινότοπο να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στη σύζυγο και τα δύο μου παιδιά. Ο χρόνος όμως που αφιέρωσα για την εκπόνηση της πτυχιακής διατριβής ήταν χρόνος που στερήσα από την οικογένειά μου. Ωστόσο ουδέποτε διαμαρτυρήθηκαν αλλά με στήριξαν ώστε να ολοκληρώσω με επιτυχία την προσπάθειά μου.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	1
Κεφάλαιο 1- Η Γέννηση της Κυπριακής Δημοκρατίας.....	4
1.1. Οι Συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου.....	6
1.2. Ο Περί Κύπρου Νόμος (The Cyprus Act).....	7
Κεφάλαιο 2 – Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας και η απόπειρα εφαρμογής του την περίοδο 1960-1963.....	9
2.1. Το Σύνταγμα ως <i>sui generis</i> συνταγματικό κείμενο.....	10
2.2. Ο δυαδισμός του κυπριακού Συντάγματος.....	12
2.3. Οι συνταγματικές αρχές στο κυπριακό Σύνταγμα.....	15
2.3.1. Η αρχή της Προεδρικής Δημοκρατίας.....	15
2.3.2. Η δημοκρατική αρχή.....	16
2.3.3. Η αρχή της διάκρισης των εξουσιών.....	17
2.3.4. Οι αρχές του κοινωνικού κράτους και του κράτους δικαίου.....	19
2.4. Η απόπειρα εφαρμογής του Συντάγματος την περίοδο 1960-1963.....	20
Κεφάλαιο 3- Η εφαρμογή του Δικαίου της Ανάγκης με σκοπό τη λειτουργία του κράτους.....	23
3.1. Τι είναι το Δίκαιο της Ανάγκης.....	24
3.2. Η εφαρμογή του Δικαίου της Ανάγκης στη διεθνή έννομη τάξη.....	26
3.3. Ο Περί Απονομής της Δικαιοσύνης Νόμος 33/1964.....	27
3.4. Η Υπόθεση <i>Attorney General of the Republic v. Mustafa Ibrahim and Others</i> (1964) ως θεμέλιο του Δικαίου της Ανάγκης στην Κυπριακή Δημοκρατία.....	28
3.4.1. Οι θέσεις των διαδίκων.....	28
3.4.2. Η απόφαση του Δικαστηρίου.....	31
3.4.3. Η σημαντικότητα της απόφασης Ibrahim στη συνταγματική τάξη της Κυπριακής Δημοκρατίας.....	35
Κεφάλαιο 4- Η εφαρμογή και η εξέλιξη του Δικαίου της Ανάγκης στην κυπριακή συνταγματική τάξη.....	37
4.1. Το Δίκαιο της Ανάγκης ως κανόνας του Συνταγματικού Δικαίου.....	38

4.2. Αρχές και προϋποθέσεις εφαρμογής του Δικαίου της Ανάγκης.....	39
4.3. Η διάκριση των εξουσιών ως βασική προϋπόθεση εφαρμογής του Δικαίου της Ανάγκης.....	41
4.4. Οι νομολογιακές αρχές που αναπτύχθηκαν για τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων από την Απόφαση Ibrahim και έπειτα.....	43
4.5. Η αναθεωρητική εξουσία της Βουλής των Αντιπροσώπων κατ' επίκληση του Δικαίου της Ανάγκης.....	46
4.6. Θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και το Δίκαιο της Ανάγκης.....	48
Επίλογος.....	52
Βιβλιογραφία.....	55

Εισαγωγή

«Salus populi suprema lex esto»

(Η ασφάλεια του Λαού είναι ο υπέρτατος νόμος)

Κικέρων

Σ' αυτή τη φράση του Ρωμαίου Ύπατου που με την πάροδο του χρόνου κατέστη νομικό αξίωμα, στηρίχτηκε ο Πρώτος Γενικός Εισαγγελέας της νεαρής τότε Κυπριακής Δημοκρατίας, Κρίτων Τορναρίτης, για να πείσει το Δικαστήριο ότι η επίκληση του Δικαίου της Ανάγκης ήταν η μόνη σωτηρία του Κράτους ώστε να μην καταρρεύσει.

Η Κυπριακή Δημοκρατία λειτούργησε σαν ενιαίο Κράτος μόνο για περίοδο τριών περιόδου ετών. Έκτοτε, η διοίκηση ασκείται από τη μια εκ των δύο Κοινοτήτων που συνέστησαν το δικοινοτικό κράτος. Η τουρκική Κοινότητα, όπως τη χαρακτηρίζει το Σύνταγμα, αποχώρησε από τις συνταγματικές δομές και σήμερα επιδιώκει να ασκήσει εξουσία σ' ένα κατεχόμενο, δια των όπλων, από την Τουρκία τμήμα του νησιού που χαρακτηρίζεται από τη διεθνή κοινότητα ως μια παράνομη οντότητα.

Η ελληνική Κοινότητα παρέμεινε θεματοφύλακας της Κυπριακής Δημοκρατίας και του Συντάγματός της. Ωστόσο, για την ορθή λειτουργία του κράτους υποχρεώθηκε να ξεφύγει από τις συνταγματικές διατάξεις και τα συντεταγμένα όργανα να λειτουργήσουν εντός των συνταγματικών τους αρμοδιοτήτων χωρίς όμως τη συμμετοχή των Τουρκοκυπρίων. Η παρέκκλιση αυτή υποστηρίζεται ότι δικαιολογείται με την επίκληση του Δικαίου της Ανάγκης, ενός δικαίου που οι ρίζες του φτάνουν στο ρωμαϊκό νόμο που δεν προβλέφθηκε και δεν αναφέρεται στις πρόνοιες του Συντάγματος αλλά σύμφωνα με τις δικαστικές αποφάσεις ενυπάρχει σε αυτό.

Ως εκ τούτου, λαμβάνοντας υπόψη τα πιο πάνω η παρούσα πτυχιακή εργασία επιδιώκει να διαπιστώσει εάν η ερευνητική δήλωση ότι *«το Δίκαιο της Ανάγκης αποτελεί το θεμέλιο της Κυπριακής Δημοκρατίας»* ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα ή όχι. Η σχετική έρευνα καλύπτει μια σειρά κειμένων ιστορικού και νομικού περιεχομένου αλλά και νομολογίας, από την περίοδο της γέννησης της Κυπριακής Δημοκρατίας μέχρι και σήμερα. Εξετάζονται τόσο οι πολιτικές όσο και οι νομικές πτυχές της σύστασης του

δικοινοτικού κράτους, το Σύνταγμα και η απόπειρα εφαρμογής του την περίοδο 1960-1963, όπως επίσης οι συνέπειες της συνταγματικής κρίσης, της αποχώρησης από το κράτος των Τουρκοκυπρίων, των δικοινοτικών συγκρούσεων και της τουρκικής εισβολής υπό τη σκοπιά του Συνταγματικού Δικαίου. Τέλος, διερευνώνται διάφορες πτυχές που διέπουν την ύπαρξη του Δικαίου της Ανάγκης στην κυπριακή έννομη τάξη, όπως οι αρχές εφαρμογής του, η συνταγματικότητα των νόμων, η δυνατότητα της Βουλής των Αντιπροσώπων να ασκεί αναθεωρητικό έλεγχο όπως και ο επηρεασμός των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Κατά αυτόν τον τρόπο, αναμένεται να απαντηθεί το ερώτημα κατά πόσο το Δίκαιο της Ανάγκης αποτελεί το θεμελιώδη νόμο της σημερινής Κυπριακής Δημοκρατίας. Βέβαια, η αναφορά σε ιστορικά και πολιτικά θέματα είναι αναπόφευκτη καθότι το κράτος βρίσκεται στη σημερινή του μορφή λόγω ιστορικών γεγονότων αλλά και πολιτικών επιλογών, που επηρεάζονται, αδιαμφισβήτητα, τόσο από εσωτερικούς όσο και από εξωτερικούς παράγοντες.

Ως εκ τούτου το Πρώτο Κεφάλαιο της παρούσας πτυχιακής διατριβής αναλώνεται στη γέννηση της Κυπριακής Δημοκρατίας, ως το αποτέλεσμα ενός συμβιβασμού μεταξύ των «Μητέρων Πατρίδων» εν τι απουσία και ενάντια στις επιδιώξεις τόσο των Ελλήνων όσο και των Τούρκων της Κύπρου. Γίνεται αναφορά στις σχετικές συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου και τον βρετανικό Περί Κύπρου νόμο που αποτέλεσε το επισφράγισμα της ανεξαρτησίας του Νησιού από τη Βρετανική κυριαρχία.

Στο Δεύτερο Κεφάλαιο γίνεται μια παρουσίαση του Κυπριακού Συντάγματος ως ιδιότυπου συνταγματικού κειμένου διαποτισμένου από τον δυαδισμό αλλά και με διακριτές συνταγματικές Αρχές. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την απόπειρα εφαρμογής του Συντάγματος τα πρώτα χρόνια της Δημοκρατίας, τα προβλήματα που υπήρξαν και την Συνταγματική κρίση του 1963-64.

Στο Τρίτο Κεφάλαιο αφού γίνεται μια εισαγωγή στο Δίκαιο της Ανάγκης και την εφαρμογή του στο Διεθνές Δίκαιο. Ακολούθως επεξηγείται πως το εν λόγω δίκαιο εισήχθη στο Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο ως απόρροια της Συνταγματικής Κρίσης. Για το σκοπό αυτό γίνεται εκτενείς ανάλυση της πρώτης σχετικής απόφασης του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κύπρου.

Το τέταρτο κεφάλαιο εξερευνά κυρίως μέσα από την νομολογία που εφαρμόστηκε μέχρι σήμερα την εξέλιξη, την εδραίωση και το πλαίσιο εφαρμογής του Δικαίου της Ανάγκης στην Κυπριακή Συνταγματική Έννομη Τάξη.

Τέλος στον επίλογο γίνεται η εξαγωγή συμπερασμάτων από τον ερευνητή και η παράθεση επιχειρημάτων με σκοπό την υποστήριξη ή την απόρριψη της ερευνητικής υπόθεσης που αποτελεί το αντικείμενο έρευνας της παρούσας πτυχιακής διατριβής.

Κεφάλαιο 1

Η Γέννηση της Κυπριακής Δημοκρατίας

Η Κύπρος τέθηκε υπό την κατοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1571. Ο τερματισμός της βενετσιάνικης κυριαρχίας είχε ως αποτέλεσμα την απομάκρυνση του νησιού από την πολιτιστική επιρροή της Ευρώπης και την καθήλωσή του στη σφαίρα επιρροής του οθωμανικού δεσποτισμού (Διακομιχάλη, 2010: 10).

Το 1878, η Οθωμανική Αυτοκρατορία για λόγους τακτικής και με σκοπό να εξοφλήσει το δάνειο που είχε συνάψει το 1855 με τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία, εκμίσθωσε την Κύπρο στη Μ. Βρετανία (Διακομιχάλη, 2010: 10). Οι Βρετανοί αποσκοπούσαν να ενισχύσουν τη θαλάσσια διαδρομή προς την Ινδία και να αποκόψουν την πρόσβαση των Ρώσων στην Ανατολική Μεσόγειο (Haztimihail, 2013: 44). Κατά τη σύναψη της αναφερόμενης συμφωνίας, η σύνθεση του πληθυσμού του νησιού ήταν κατά 77% Έλληνες και κατά 23% Τούρκοι (Διακομιχάλη, 2010: 12).

Η παραχώρηση της Κύπρου από τους Τούρκους στους Βρετανούς, χαροποίησε την πλειοψηφία των Ελλήνων στην Κύπρο αφού την είδαν ως μια ευκαιρία παράδοσης του νησιού στην Ελλάδα. Ωστόσο, η Κύπρος, παρά τις κατά καιρούς προσπάθειες που είχε καταβάλει ώστε να ενωθεί με τον εθνικό κορμό, παρέμεινε στην κατοχή της Μεγάλης Βρετανίας μέχρι και την ανεξαρτησία της το 1960 και αφού πλέον, το 1925, είχε κηρυχτεί ως βρετανική αποικία (Haztimihail, 2013: 45). Να σημειωθεί ότι με τη Συνθήκη της Λωζάννης το 1923, η νέα Τουρκική Δημοκρατία παραιτήθηκε μεταξύ άλλων, από τα δικαιώματα και τους τίτλους της στην Κύπρο και αποκλείστηκε από την άσκηση οποιασδήποτε δικαιοδοσίας σε οποιοδήποτε πολιτικό, νομοθετικό ή διοικητικό ζήτημα (Tornaritis, 1980: 18).

Οι όλες προσπάθειες για αυτοδιάθεση του κυπριακού λαού και η διεθνοποίηση του ζητήματος οδήγησαν τη Μεγάλη Βρετανία να εμπλέξει την Τουρκία, προσδίδοντας της διεκδικητικό ρόλο στο Κυπριακό ζήτημα (Διακομιχάλη, 2010: 22). Αποκορύφωμα, υπήρξε η συμμετοχή της Τουρκίας, ως ισότιμο μέρος στην τριμερή σύσκεψη του Λονδίνου στις 29 Αυγούστου 1955 και ενώ βρισκόταν σε εξέλιξη, ήδη από την 1^η Απριλίου του ιδίου έτους ο απελευθερωτικός αγώνας της ΕΟΚΑ. Έτσι, η Μεγάλη Βρετανία από κατηγορούμενη βρέθηκε να ασκεί το ρόλο του διαμεσολαβητή ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία (Αγγελάκης, 2002).

Η Μεγάλη Βρετανία στην προσπάθεια της να αντιμετωπίσει τον ελληνικό εθνικισμό χρησιμοποίησε σκληρά μέτρα. Ενθάρρυνε τις τουρκικές εθνικιστικές δυνάμεις που επιζητούσαν διχοτόμηση, ως αντίβαρο στο αίτημα των Ελληνοκυπρίων για ένωση. Η ανεξαρτησία της Κύπρου επιβλήθηκε στους Ελληνοκυπρίους και Τουρκοκυπρίους μετά από συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και την αποδοχή της από την Μεγάλη Βρετανία, συμφωνίες γνωστές ως Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου και με τη ψήφιση από το Βρετανικό Κοινοβούλιο του Περί Κύπρου Νόμου (Hatzimihail, 2013: 48).

Καταλυτικό ρόλο είχαν τόσο οι αιματηρές συγκρούσεις Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων όσο και το Σχέδιο «Μακμίλαν» για επίλυση του Κυπριακού το 1958. Οι συγκρούσεις ξεκίνησαν με ενέργεια της τουρκοκυπριακής οργάνωσης ΤΜΤ τον Ιούνιο του 1958 που έφερε την Κύπρο στα πρόθυρα ενός εμφυλίου πολέμου (Καυκαρίδης, 2008: 302-309). Το Σχέδιο «Μακμίλαν», το οποίο προσέφερε συγκυριαρχία στο νησί, της Ελλάδας και της Τουρκίας με την Μεγάλη Βρετανία και διοικητική διχοτόμηση των Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων απερρίφθη άμεσα από την ελληνική πλευρά (Σακκάς, 2015: 59).

Οι Ελληνοκύπριοι τότε δεν πίστευαν ότι το νησί θα γινόταν «μήλο της έριδος» μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, μη συνυπολογίζοντας την άκρατη αντίθεση της Μεγάλης Βρετανίας αναφορικά με την ιδέα της ένωσης και την αδυναμία της έναντι της Τουρκίας, αλλά, και ούτε που μπορούσε η τελευταία να φτάσει για να εμποδίσει αυτό το όνειρο (Markides, 2009: 28).

1.1 Οι Συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου

Η Ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας ως ανεξάρτητο κυρίαρχο κράτος πραγματοποιήθηκε στις 16 Αυγούστου 1960. Ήταν, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως το αποτέλεσμα των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου του 1959. Αναφορικά, η Συμφωνία της Ζυρίχης υπεγράφη στις 11 Φεβρουαρίου 1959 μεταξύ των Πρωθυπουργών Ελλάδας και Τουρκίας, Κ. Καραμανλή και Α. Μεντερές αντίστοιχα. Στη συνέχεια, η εν λόγω Συμφωνία εγκρίθηκε στο Λονδίνο, στις 19 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους, από τον Πρωθυπουργό του Ηνωμένου Βασιλείου, Harold Macmillan, και τους εκπροσώπους των δύο Κοινοτήτων, Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και Δρ. Φαζίλ Κουτσιούκ. Οι Συμφωνίες αυτές καθόρισαν τη μορφή της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας (Αιμιλιανίδης, Παπαστυλιανός, Στρατηλάτης, 2016: 95).

Οι αναφερόμενες Συμφωνίες απαρτίζονταν από τρεις ξεχωριστές συνθήκες. Η πρώτη, αφορούσε τη βασική διάθρωση της Κυπριακής Δημοκρατίας, η δεύτερη, τη συνθήκη εγγυήσεων μεταξύ της Κυπριακής Δημοκρατίας, του Ηνωμένου Βασιλείου, της Ελλάδας και της Τουρκίας και η τρίτη, τη συνθήκη Συμμαχίας μεταξύ Κυπριακής Δημοκρατίας, Ελλάδας και Τουρκίας. Το κείμενο της βασικής διάθρωσης αποτελείται από 27 Άρθρα, τα οποία αντιστοιχούν στα θεμελιώδη άρθρα του Κυπριακού Συντάγματος, όπως αυτά ορίζονται στο Παράρτημα ΙΙΙ του Συντάγματος. Ως εκ τούτου, η συνταγματική δομή του νέου κράτους είχε καθοριστεί στη Ζυρίχη στην απουσία τόσο του κυπριακού λαού όσο και του Ηνωμένου Βασιλείου το οποίο διατηρούσε κυριαρχικά δικαιώματα στο νησί μέχρι την ημέρα της ανεξαρτησίας (Αιμιλιανίδης, 2006: 20).

Το Ηνωμένο Βασίλειο με δήλωση που έγινε στις 17 Φεβρουαρίου 1959, την οποία αποδέχθηκαν η Ελλάδα και η Τουρκία, διατήρησε την πλήρη κυριαρχία στις περιοχές Ακρωτηρίου και Δεκέλειας ως στρατιωτικές βάσεις, έκτασης 99 τχλμ. (Αιμιλιανίδης, 2006: 20). Η διευθέτηση αυτή περιλήφθηκε στη Συνθήκη Εγκαθίδρυσης που υπογράφηκε στη Λευκωσία στις 16 Αυγούστου 1960 μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου, της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Κυπριακής Δημοκρατίας (Νομική Υπηρεσία, n.d.). Στη Συνθήκη Εγγυήσεως προστέθηκε πρόνοια ότι η Κυπριακή Δημοκρατία, η Ελλάδα και η Τουρκία θα σέβονταν την κυριαρχία του Ηνωμένου Βασιλείου επί των περιοχών αυτών (Αιμιλιανίδης, 2006: 20). Οι αναφερόμενες Συνθήκες επικυρώθηκαν άμεσα τόσο από τη Βουλή των Κοινοτήτων της Αγγλίας όσο

και από τη Τουρκική Εθνοσυνέλευση. Αντίθετα, το ελληνικό Κοινοβούλιο ουδέποτε τις επικύρωσε αν και θεωρήθηκε ότι εγκρίθηκαν μετά την απόρριψη της πρότασης δυσπιστίας κατά της Κυβέρνησης Καραμανλή (Αιμιλιανίδης, 2006: 21).

Κατά τη Διακομιχάλη (2010: 36-41), οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου δημιούργησαν ένα ανεξάρτητο, «εξαρτημένο» από τις τρεις εγγυήτριες Δυνάμεις κράτος, βασισμένο στη διχοτόμηση, με δοτό Σύνταγμα. Οι Συνθήκες που υπογράφηκαν, έδιναν υπέρμετρα δικαιώματα στην Τουρκοκυπριακή κοινότητα και αναβάθμιζαν τον τουρκικό παράγοντα που είχε ολοένα αυξημένες βλέψεις στην Κύπρο. Η ύπαρξη και το νομικό καθεστώς των βρετανικών βάσεων αναιρούσαν τον ανεξάρτητο χαρακτήρα του κράτους. Το δίκαιο αίτημα των Ελλήνων της Κύπρου για αυτοδιάθεση αντικαταστάθηκε με τη δημιουργία του κυπριακού κράτους, ενός «ιστορικού ανοσιουργήματος» όπως το χαρακτηρίζει (ό.π.π.).

1.2. Ο Περί Κύπρου Νόμος (The Cyprus Act)

Παρά τη μεγάλη σημασία των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, η ουσιαστική μεταβίβαση της κυριαρχίας της Κύπρου από τη Μεγάλη Βρετανία στην Κυπριακή Δημοκρατία θα ήταν ανέφικτη χωρίς τη ψήφιση από τη Βουλή των Κοινοτήτων του Περί Κύπρου Νόμου (The Cyprus Act). Με τη νομοθετική αυτή ρύθμιση που ψηφίστηκε στις 29 Ιουλίου 1960, δινόταν, σύμφωνα με τις πρόνοιες του Άρθρου 1, εξουσιοδότηση στη Βασίλισσα της Αγγλίας να εκδώσει διάταγμα εν Συμβουλίω, με το οποίο θα τίθετο σε ισχύ σε συγκεκριμένη ημερομηνία που θα καθοριζόταν σε αυτό, το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η Βασίλισσα τότε θα έπαυε να έχει οποιαδήποτε κυριαρχία ή δικαιοδοσία στο νέο Κράτος (Αιμιλιανίδης, 2006: 27).

Στο Άρθρο 2 του συγκεκριμένου νόμου, ορίζονταν οι βρετανικές βάσεις στο νησί ως περιοχή εκτός της Δημοκρατίας, όπου δεν θα επηρεαζόταν η κυριαρχία και η δικαιοδοσία της Βασίλισσας. Στο Άρθρο 3, αναφερόταν ότι όλοι οι υφιστάμενοι νόμοι του Ηνωμένου Βασιλείου που σχετιζόνταν με την Κύπρο θα συνέχιζαν να ισχύουν χωρίς όμως τούτο να περιορίζει τις νομοθετικές εξουσίες και την εφαρμογή νόμων από την Κυπριακή Δημοκρατία. Στο Άρθρο 4 καθοριζόνταν θέματα ιθαγένειας ενώ το Άρθρο 5 όριζε την ακύρωση όλων των προσφυγών κατά του Στέμματος που εκκρεμούσαν στα

Δικαστήρια της Κύπρου. Το σχετικό διάταγμα με αριθμό 1368/1960, όρισε ως ημερομηνία έναρξης του Συντάγματος την 16^η Αυγούστου 1960 (Αιμιλιανίδης, 2006: 27).

Κεφάλαιο 2

Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας και η απόπειρα εφαρμογής του την περίοδο 1960-1963

Το Σύνταγμα του νέου κράτους που προέκυψε από τις συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου ετοιμάστηκε από μια *ad hoc* συνταγματική επιτροπή ως απότοκο των αναφερόμενων συμφωνιών. Στην Επιτροπή έλαβαν μέρος ομάδες ειδικών συνταγματολόγων από την Ελλάδα, την Τουρκία και τις δύο Κοινότητες της Κύπρου με επικεφαλής τους Γλαύκο Κληρίδη και Ραούφ Ντενκτάς. Στην Επιτροπή ως νομικός σύμβουλος μετείχε και ένας Ελβετός συνταγματολόγος (Νομική Υπηρεσία, n.d.).

Στο σχέδιο του Συντάγματος έπρεπε να ενσωματωθεί η βασική διάρθρωση της Κυπριακής Δημοκρατίας όπως είχε συμφωνηθεί στη Ζυρίχη. Οι εργασίες της Επιτροπής διήρκησαν το χρονικό διάστημα από 13/04/1959 έως και 06/04/1960. Οι συγκρούσεις μεταξύ των δύο πλευρών ήταν συχνές, ιδιαίτερα ως προς το ζήτημα της δημιουργίας χωριστών Δήμων στις μεγάλες πόλεις της Κύπρου (Τζερμιάς, 2000: 466).

Το κείμενο του σχεδίου του Συντάγματος υπογράφηκε από τους εκπροσώπους των τεσσάρων πλευρών στις 06/04/1960, ενώ τα Παραρτήματα με τις ανάλογες Τροποποιήσεις, μεταγενέστερα και δη στις 06/07/1960, με το τελικό κείμενο να υπογράφεται από όλες τις πλευρές στη Λευκωσία, στις 16/08/1960, ημέρα που σήμαινε

και την κήρυξη της ανεξαρτησίας της Κυπριακής Δημοκρατίας οπότε και τέθηκε σε εφαρμογή (Νομική Υπηρεσία της Δημοκρατίας, n.d).

Έτσι, λίγο πριν το μεσημέρι της 16^{ης}/08/1960, στο Κυβερνείο της Λευκωσίας πραγματοποιήθηκε η υποστολή της αγγλικής σημαίας και η έπαρση, αντίστοιχα, της κυπριακής, μιας σημαίας που κατά την άποψη του Γλαύκου Κληρίδη, ούτε οι Έλληνες αλλά ούτε και οι Τούρκοι της Κυπριακής Δημοκρατίας θεωρούσαν εθνική τους σημαία και που κανείς δεν ήταν έτοιμος να πεθάνει γι' αυτή, ενώ, είναι χαρακτηριστικό ότι την ημέρα της ανεξαρτησίας, κατά την άποψη πολλών, δημιουργήθηκε μία ανεξάρτητη μεν Δημοκρατία, ανεπιθύμητη από πολλούς δη, χωρίς καν να υφίσταται εθνικός ύμνος (Τζερμιάς, 2000: 468).

2.1 Το Σύνταγμα ως *sui generis* συνταγματικό κείμενο

Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας αποτελεί, κατά γενική ομολογία, ένα ιδιότυπο *sui generis* συνταγματικό κείμενο που περιλαμβάνεται στα πιο άκαμπτα, λεπτομερή και πολύπλοκα Συντάγματα στον κόσμο (Αιμιλιανίδης, 2006: 34). Το Σύνταγμα, εν συνεχεία, δέχθηκε έντονες επικρίσεις από ετερόκλητους κριτές που το χαρακτήρισαν ως ένα ακατανόητο «νομικό τέρας», μη λειτουργικό, έντονα αντιδημοκρατικό και άδικο. Αποτελεί, αδιαμφισβήτητα, ένα από τα εκτενέστερα συνταγματικά κείμενα στον κόσμο με 199 άρθρα και τρία Παραρτήματα, περιέχοντας διατάξεις που συνήθως δεν απαντώνται σε συνταγματικά κείμενα (Αιμιλιανίδης, 2006: 34).

Το Σύνταγμα διαχωρίζεται σε 14 μέρη. Το Μέρος I (άρθρα 1-5) αφορά γενικές διατάξεις ενώ το Μέρος II (άρθρα 6-35) συνδέεται με την παράθεση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Στο Μέρος III (άρθρα 36-60) περιλαμβάνονται οι πρόνοιες για την εκτελεστική εξουσία, τον Πρόεδρο και τον Αντιπρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας και το Υπουργικό Συμβούλιο. Το Μέρος IV (άρθρα 61-85) αφορά τη Βουλή των Αντιπροσώπων ενώ το Μέρος V (άρθρα 86-111) το ζήτημα των Κοινοτικών

Συνελεύσεων. Το Μέρος VI (άρθρα 112-121) ορίζει τις παραμέτρους περί των Ανεξάρτητων Αξιωματούχων της Κυπριακής Δημοκρατίας, με το Μέρος VII (άρθρα 122-128) καλύπτει τα θέματα περί της Δημόσιας Υπηρεσίας, περιλαμβανομένων και των παραμέτρων περί του Γενικού Λογιστή και του Βοηθού του. Το μέρος VIII (άρθρα 129-132) αφορά τις ένοπλες δυνάμεις της Δημοκρατίας (Στρατός, Αστυνομία, Χωροφυλακή) ενώ τα Μέρη IX (άρθρα 133-151) και X (άρθρα 152-164) συνδέονται με τις παραμέτρους που αφορούν την οργάνωση της δικαστικής εξουσίας, το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο όπως και το Ανώτατο Δικαστήριο. Τα Μέρη XI-XIII αφορούν δημοσιονομικά ζητήματα (άρθρα 165-168), διάφορες (άρθρα 169-178) αλλά και τελικές διατάξεις (άρθρα 179-186). Το κείμενο του Συντάγματος ολοκληρώνεται με μεταβατικές διατάξεις (άρθρα 187-199). Ως Παραρτήματα επισυνάπτονται η Συνθήκη Εγγυήσεως (Παράρτημα I), η Συνθήκη Συμμαχίας (Παράρτημα II) και ο Πίνακας με τα θεμελιώδη άρθρα του κυπριακού Συντάγματος (Παράρτημα III) (Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας 1960, Αμιλιανίδης, 2006: 34-35).

Υποστηρίζεται, γενικά, ότι ο υπερβολικά αυστηρός χαρακτήρας του Συντάγματος οφείλεται στο μεγάλο αριθμό θεμελιωδών διατάξεων (Βενιζέλος, 2000: 99). Τούτο συνδέεται με τη διαδικασία παραγωγής του αφού αποτέλεσε τη μορφοποίηση μιας μακράς και επίπονης διαδικασίας βασισμένης στο συσχετισμό δυνάμεων τόσο στο ίδιο το νησί με τον απελευθερωτικό αγώνα όσο και στο διεθνές επίπεδο με το πλέγμα των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου. Έτσι, ο μεγάλος αυτός αριθμός θεμελιωδών διατάξεων που δεν μπορούν να τροποποιηθούν δύναται να οδηγήσει στην ακαμψία του κυπριακού Συντάγματος, θέτοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, σε αμφιβολία την ίδια την ύπαρξη της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας (Hazzimihail, 2013: 48).

Ο βρετανός συνταγματολόγος S. A. De Smith (1964), αν και σημείωσε ότι το κυπριακό Σύνταγμα δεν πρόκειται ποτέ να προσελκύσει ενθουσιώδεις μιμητές, εξέφρασε, περαιτέρω, την άποψη ότι η συνταγματική αυτή πραγματικότητα αποτέλεσε τη μόνη θεραπεία σε μια ιδιόζουσα κατάσταση, όπου κρίθηκε αναγκαίο η βούληση της πλειοψηφίας να υποταχτεί στα συμφέροντα της διεθνούς ειρήνης. Όπως δη σημειώνεται, το Σύνταγμα ενέχει την έννοια του δοτού του χαρακτήρα, αφού ο κυπριακός λαός δεν έλαβε μέρος όσον αφορά τον καθορισμό των θεμελιωδών του διατάξεων μέσω μιας πρωτογενούς συντακτικής διαδικασίας ή, σε ενδεχόμενο

μεταγενέστερο στάδιο, να προχωρήσει σε έγκρισή του μέσω ενός δημοψηφίσματος (Χατζηλοΐζου, 2003: 49).

Άξιες μνείας είναι και οι απόψεις του πρώτου Γενικού Εισαγγελέως της Δημοκρατίας Κρίτωνος Τορναρίτη επί των παραπάνω ζητημάτων, πρόσωπο το οποίο και αποτέλεσε έναν εκ των πρωταγωνιστών στο ζήτημα της σύνταξης του κυπριακού Συντάγματος (Νομική Υπηρεσία, n.d.), απόψεις οι οποίες και σημειώνουν ότι ο τρόπος που το Σύνταγμα επιβλήθηκε στη Κύπρο, ομοιάζει με τη διαδικασία που ακολουθήθηκε σε περιπτώσεις εφαρμογής μοναρχικών καθεστώτων που παραχωρούσαν το Σύνταγμα στο λαό τους (Τορναρίτης, 1980: 36). Η ενέργεια αυτή είναι σαφώς αντίθετη με τις νέες επικρατούσες δημοκρατικές αρχές υπό τις οποίες η συστατική δύναμη περικλείεται και ασκείται από τον ίδιο το λαό.

Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει περαιτέρω, δεν υπήρξε άλλη προηγούμενη περίπτωση επιβολής υποχρεώσεων ή περιορισμών στο προτεινόμενο νέο κράτος με τη σύσταση του, αλλά ούτε παρόμοια περίπτωση όπου η μορφή της Κυβέρνησης και η δομή του νέου κράτους να επιβληθήκαν μέσω συνθηκών ώστε να περιορίζουν την άσκηση των κρατικών εξουσιών κατά τρόπο που να υπόκεινται στη βούληση των εγγυητριών δυνάμεων, προάγοντας και προστατεύοντας τα δικά τους συμφέροντα (Τορναρίτης, 1980: 36). Τις απόψεις του αυτές, τις βασίζει πάνω και σε εκείνες του S. A. De Smith (ό. π. π.: 41) ο οποίος ανέφερε, χαρακτηριστικά, ότι:

«Μοναδικό στην πολυπλοκότητα και την πολυμορφία των εγγυήσεων που παρέχει για την κύρια μειονότητα, το Σύνταγμα της Κύπρου βρίσκεται μόνο στα συντάγματα του κόσμου. Δύο έθνη κατοικούν μαζί κάτω από τη σκιά του σε ανήσυχη αντιπαράθεση, αβέβαιη αν αυτή η επισφαλώς χαραγμένη δομή πρόκειται να πέσει προκαλώντας θραύση στα αυτιά τους».

2.2 Ο δυαδισμός του κυπριακού Συντάγματος

Στην *Υπόθεση Νικολάου κατά Νικολάου* (1992: 1361) το Ανώτατο Δικαστήριο σημείωσε ότι προαπαιτούμενο των τριών λειτουργιών της Κυπριακής Δημοκρατίας, ήτοι της νομοθετικής, της εκτελεστικής και της δικαστικής εξουσίας και του δοτού και αυστηρού Συντάγματος της Δημοκρατίας είναι η συμμετοχή αλλά και η συνεργασία των

δύο Κοινοτήτων του κράτους. Τούτο τόνισε, είναι φανερό από την όλη δομή της Πολιτείας όπως αυτή εκφράζεται τόσο από το δοτό Σύνταγμα όσο και από τις Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου. Παρατήρησε δη ότι, καμία πρόνοια δεν υπήρξε στο συνταγματικό κείμενο σε περίπτωση ενδεχόμενης άρνησης της συμμετοχής και της συνεργασίας των Τουρκοκυπρίων όσον αφορά την, εν γένει, λειτουργικότητα του ιδίου του Συντάγματος.

Ο διαμοιρασμός της εξουσίας μεταξύ των δύο Κοινοτήτων, ήτοι η δυαδική αρχή, αντικαθιστά, προφανώς, την έννοια της λαϊκής κυριαρχίας (Αιμιλιανίδης κ.ά, 2016: 96). Η εν λόγω αρχή είναι, ίσως, και η σημαντικότερη στο κυπριακό Σύνταγμα, εμποτίζοντας, σχεδόν, κάθε ουσιαστική διάταξή του, με την ιδιότυπη συμμετοχή εκπροσώπων της ελληνικής και της τουρκικής Κοινότητας σε κάθε όργανο της Κυπριακής Δημοκρατίας. Παράλληλα, διαφαίνεται ξεκάθαρα ότι απουσιάζουν, παντελώς, αναφορές τόσο στην έννοια της ύπαρξης ενός ενιαίου λαού όσο και στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, διαχωρίζοντας, ουσιαστικά, τους πολίτες στις δύο αναφερόμενες Κοινότητες (Αιμιλιανίδης, 2006: 36-37).

Οι δύο Κοινότητες, παρά την αριθμητική τους ανισότητα, έτυχαν ίσης μεταχείρισης με στόχο τη διασφάλιση της συμμετοχής τους στην άσκηση των λειτουργιών της Κυβέρνησης αποτρέποντας την υπεροχή της ελληνοκυπριακής έναντι της τουρκοκυπριακής Κοινότητας, εξασφαλίζοντας, περαιτέρω, μερικώς, τη διοικητική τους αυτονομία (Tornaritis, 1980: 43). Ως εκ τούτου, προβλέπονταν Ελληνοκύπριος Πρόεδρος και Τουρκοκύπριος Αντιπρόεδρος, αντίστοιχα, με παράλληλη άσκηση του δικαιώματος αρνησικυρίας.

Η σύνθεση του Υπουργικού Συμβουλίου ήταν επτά Ελληνοκύπριοι και τρεις Τουρκοκύπριοι Υπουργοί. Η Βουλή των Αντιπροσώπων απαρτιζόταν, συνολικά, από 35 Ελληνοκύπριους και 15 Τουρκοκύπριους βουλευτές με απαίτηση για χωριστές πλειοψηφίες. Το ποσοστό συμμετοχής στη Δημόσια Υπηρεσία ορίστηκε σε 70% Ελληνοκυπρίων έναντι 30% Τουρκοκυπρίων, ενώ η συμμετοχή στο Στρατό αφορούσε μία αντιστοιχία 60% προς 40% Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Επιπρόσθετα, για ζητήματα εκπαιδευτικής, θρησκευτικής και μορφωτικής φύσεως καθώς και άλλων, γενικότερων, θεμάτων το Σύνταγμα προχώρησε στη σύσταση ξεχωριστών Κοινοτικών Συνελεύσεων (Αιμιλιανίδης κ. ά, 2016: 97).

Στο ζήτημα της οργάνωσης της δικαιοσύνης στην Κυπριακή Δημοκρατία, ορίστηκαν δύο Ανώτατα Δικαστήρια, όπου το πρώτο εξ αυτών, το Ανώτατο Δικαστήριο συστάθηκε με ουδέτερο Πρόεδρο, δύο Ελληνοκύπριους και ένα Τουρκοκύπριο δικαστή ενώ το δεύτερο, το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο συστάθηκε, ομοίως, με ουδέτερο Πρόεδρο, ένα Ελληνοκύπριο και ένα Τουρκοκύπριο δικαστή. Στα κατώτερα Δικαστήρια του κράτους, ο δικαστής έπρεπε να είναι από την ίδια Κοινότητα ενώ σε περιπτώσεις διαδίκων και από τις δύο Κοινότητες, η σύνθεση του Δικαστηρίου ήταν πολυμελείς και δικοινοτική (ό.π. π.: 97).

Επίσημες γλώσσες της Δημοκρατίας ορίστηκαν η ελληνική αλλά και η τουρκική κατά τη σχετική πρόνοια του Συντάγματος. Οι μη δημόσιοι ή οι μη εγγεγραμμένοι φορείς είχαν δικαίωμα να φέρουν είτε την ελληνική είτε την τουρκική σημαία αντί τη σημαία του κυπριακού κράτους. Οι δύο Κοινότητες, σύμφωνα με το Σύνταγμα, μπορούσαν να εορτάζουν τις ελληνικές και τις τουρκικές αργίες και εορτές αντίστοιχα. Επίσης, είχαν αναφαίρετο δικαίωμα να διατηρούν ειδικές σχέσεις τόσο με την Ελλάδα όσο και με την Τουρκία αντίστοιχα, ενώ, τέλος, περιελήφθη η πρόβλεψη για την ύπαρξη χωριστών δήμων στις μεγάλες πόλεις της Κύπρου. Η ίδια κατανομή εξουσίας παρουσιάζεται και στο ζήτημα των Ανεξάρτητων Αξιωματούχων της Δημοκρατίας και τους Βοηθούς τους καθώς επίσης στο Γενικό Λογιστή και το Βοηθό του, στους Αρχηγούς και στους Υπαρχηγούς του Στρατού και των Δυνάμεων Ασφαλείας, όπου προβλεπόταν ότι, εφόσον ο ένας ανήκει στη μια εκ των δύο Κοινοτήτων, τότε ο έτερος έπρεπε να είναι μέλος της άλλης Κοινότητας. Τέλος, η Επιτροπή Δημόσιας Υπηρεσίας απαρτιζόταν από επτά Έλληνες και τρεις Τούρκους (Tornaritis, 1980: 43-53).

Η δομή του Συντάγματος δεν μπορεί, σε καμία περίπτωση, σύμφωνα και με τη διάταξη του άρθρου 182 παρ. 1 του Συντάγματος όπως και του Παραρτήματος III αυτού, να τύχει οποιασδήποτε τροποποίησης, προσθήκης ή κατάργησης. Τα μη θεμελιώδη άρθρα του Συντάγματος μπορούσαν να τύχουν τροποποίησης, με νόμο της Βουλής των Αντιπροσώπων, ο οποίος να εξασφαλίζει τα 2/3 των ψήφων τόσο των Ελληνοκυπρίων όσο και των Τουρκοκυπρίων. Κατ' αυτόν τον τρόπο θεσπίστηκαν τα ουσιαστικά όρια (άρθρο 182 παρ. 1 Συντάγματος) αλλά και τα διαδικαστικά όρια (άρθρο 183 παρ. 3 Συντάγματος) (Βενιζέλος, 2000: 102).

2.3 Συνταγματικές αρχές στο κυπριακό Σύνταγμα

Οι συνταγματικές αρχές αποτελούν τις βάσεις ενός συνταγματικού κράτους (Χρυσόγονος, 2014: 221), οι οποίες δεν αφορούν μόνο την οργάνωση του κράτους αλλά επεκτείνονται και στη σχέση του με τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες, οριοθετώντας, με αποτελεσματικό τρόπο, τα συνταγματικά δικαιώματα των τελευταίων.

Στο Άρθρο 1 του Συντάγματος (1960) αναφέρεται:

«Η Κυπριακή Πολιτεία είναι ανεξάρτητος και κυρίαρχος Δημοκρατία, προεδρικού συστήματος, της οποίας ο Πρόεδρος είναι Έλληνας και ο Αντιπρόεδρος Τούρκος, εκλεγόμενοι αντιστοίχως υπό της ελληνικής και της τουρκικής κοινότητας της Κύπρου, ως εν τω παρόντι Συντάγματι ορίζεται.»

Ως εκ τούτου, ήδη από το πρώτο άρθρο του Συντάγματος θεσπίζονται τρεις αρχές που διαφαίνονται ξεκάθαρα, ήτοι η προεδρική, η δικαιοδοτική και η δημοκρατική Αρχή. Επίσης, στο Σύνταγμα ενυπάρχουν ακόμα η αρχή της αυστηρής διάκρισης των εξουσιών και οι αρχές του κοινωνικού κράτους και του κράτους δικαίου (Λοττίδης, 2009: 18). Για το ζήτημα της δικαιοδοτικής αρχής, έχουν ήδη γίνει εκτενείς αναφορές σε προηγούμενο εδάφιο της παρούσης μελέτης και ως εκ τούτου, θα αναλυθεί στο πλαίσιο της ανάλυσης των υπολοίπων αρχών.

2.3.1 Η αρχή της προεδρικής Δημοκρατίας

Το Προεδρικό σύστημα αναπτύχθηκε κυρίως στην αμερικανική ήπειρο όπου επικράτησαν, κυρίως, μοναρχικά καθεστώτα. Στο κυβερνητικό αυτό σύστημα η Κυβέρνηση εξαρτάται από τον Πρόεδρο ο οποίος και την ορίζει και δεν είναι αναγκαίο να έχει την πλειοψηφία στη Βουλή (Λοττίδης, 2009: 19).

Το Προεδρικό σύστημα στην Κύπρο ορίζεται ως ιδιότυπο καθώς προβλέπεται ο Έλληνας Πρόεδρος και ο Τούρκος Αντιπρόεδρος να εκλέγονται απευθείας από τις Κοινότητες τους και όχι από το σύνολο του λαού. Η ύπαρξη του Αντιπροέδρου με

παράλληλες αυξημένες εξουσίες δημιουργεί μια ιδιάζουσα διαρχία, ενώ το δικαίωμα αρνησικυρίας κρίνεται ως επικίνδυνο για την ομαλή λειτουργία του ιδίου του πολιτεύματος (Λοττίδης, 2009: 19). Επίσης, η πρόνοια για την αντικατάσταση του Προέδρου από τον Πρόεδρο της Βουλής και όχι από τον Αντιπρόεδρο της Δημοκρατίας και αντίστοιχα του Αντιπροέδρου της Δημοκρατίας από τον Αντιπρόεδρο της Βουλής ώστε να είναι από την ίδια Κοινότητα, παρεμποδίζει την ομαλή λειτουργία της εκτελεστικής εξουσίας, ενισχύοντας τα διαχωριστικά της στοιχεία (Tornaritis, 1980: 39).

2.3.2 Η δημοκρατική αρχή

Όσον αφορά τη δημοκρατική αρχή, διαπιστώνεται ότι στην Κύπρο εφαρμόζεται η αντιπροσωπευτική δημοκρατία όπου ο λαός εκλέγει τον Πρόεδρο, τον Αντιπρόεδρο, τα μέλη της Βουλής των Αντιπροσώπων και των Κοινοτικών Συνελεύσεων με άμεση, μυστική και καθολική ψηφοφορία βάσει της αρχής της πλειοψηφίας. Ωστόσο, η διενέργεια ξεχωριστών εκλογικών διαδικασιών για κάθε Κοινότητα και η μη ύπαρξη του όρου «λαός» ως ενιαίου συνόλου, έρχεται ουσιαστικά σε αντίθεση με τη δημοκρατική αρχή και ιδιαίτερα, την αρχή της ισότητας όπου όλοι οι πολίτες πρέπει να είναι ίσοι, να ασκούν τα ίδια δικαιώματα και να έχουν τις ίδιες υποχρεώσεις στο πλαίσιο της διαμόρφωσης της κρατικής βούλησης (Λοττίδης, 2009: 21).

Επιπλέον, ο τρόπος που θεσπίστηκε το Σύνταγμα και δόθηκε στο λαό, κατά παράβαση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας, καθώς και η αυστηρότητα και η ακαμψία του με τόσο μεγάλο αριθμό μη αναθεωρήσιμων άρθρων, χαλιναγωγεί, σε μεγάλο βαθμό, τη δημοκρατική αρχή, αφού αφαιρεί το δικαίωμα από το λαό, ως ανωτάτου συλλογικού πολιτειακού οργάνου, να ρυθμίζει, να τροποποιεί ή να αναπροσαρμόζει το συνταγματικό πλαίσιο στις σύγχρονες μετεξελίξεις και απαιτήσεις της ίδιας της κοινωνίας (Λοττίδης, 2009: 21-23).

Έτσι, ο τρόπος με τον οποίο το Σύνταγμα παραχωρήθηκε, προσβάλλει, άρρηκτα, τις αρχές και την επικρατούσα πρακτική στο Δημόσιο Δίκαιο ενώ το περιεχόμενό του προσβάλλει, παράλληλα, τις θεμελιώδεις αρχές του Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου

(Tornaritis, 1980: 36). Το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης του λαού της Κυπριακής Δημοκρατίας, προσβάλλεται εμφανώς από την ίδια τη συνταγματική του δομή η οποία δεν προβλέπει συγκεκριμένο μηχανισμό τροποποίησης. Έτσι, ορισμένα από τα ιδιόμορφα χαρακτηριστικά του κυπριακού Συντάγματος λόγω της φύσης τους και της αποσχιστικής τάσης που εμπεριέχουν, εμπόδισαν, εμφανώς, την ομαλή λειτουργία του ιδίου του κράτους.

2.3.3 Η αρχή της διάκρισης των εξουσιών

Σύμφωνα με τη δόκιμη θεωρία του Συνταγματικού Δικαίου, παρότι η κρατική εξουσία είναι μία, εντούτοις ασκεί τρεις διαφορετικές λειτουργίες ή εξουσίες, ήτοι τη νομοθετική, την εκτελεστική και τη δικαστική (Σπυρόπουλος, 2006: 40-42). Η ανάθεση των τριών αυτών λειτουργιών σε διαφορετικά όργανα συνιστά διάκριση των εξουσιών και είναι χαρακτηριστικό των σύγχρονων συνταγματικών κρατών, αν και, ομολογουμένως, μεταξύ της νομοθετικής και της εκτελεστικής λειτουργίας, η διάκριση δεν είναι τόσο ουσιαστική αλλά ιδίως σχετική.

Σε προεδρικά συστήματα, όπως αυτό της Κυπριακής Δημοκρατίας, επιχειρείται η αυστηρή διάκριση των εξουσιών χωρίς διασταύρωση αρμοδιοτήτων παρά σε ελάχιστες περιπτώσεις (Λοττίδης, 2009: 24). Ωστόσο, παρατηρείται μια ιδιόζουσα ρύθμιση της άσκησης τους, λόγω της δικοινοτικής βάσης του ιδίου του Συντάγματος (Θεοδούλου, 2011: 5). Αν και η διάκριση είναι σαφής, δεν παρατηρείται δογματική ακαμψία του πλήρους διαχωρισμού.

Συγκεκριμένα, στο άρθρο 61 του Συντάγματος, ορίζεται, αποκλειστικά, η άσκηση της νομοθετικής εξουσίας από τη Βουλή των Αντιπροσώπων ενώ στο Άρθρο 54 του Συντάγματος διαφαίνεται ότι η άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας ανατίθεται στο Υπουργικό Συμβούλιο. Περαιτέρω, η διασφάλιση της εκτελεστικής εξουσίας ανατίθεται, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 46 του Συντάγματος, στον Πρόεδρο και τον Αντιπρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας ενώ, περαιτέρω, τους παραχωρείται η άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας σε ορισμένα ζητήματα σύμφωνα με τις πρόνοιες των Άρθρων 47, 48 και 49 του Συντάγματος. Ακόμη, το Άρθρο 152 του Συντάγματος

προβλέπει ότι η δικαστική λειτουργία ασκείται από το Ανώτατο Δικαστήριο και τα πρωτοβάθμια Δικαστήρια (Θεοδούλου, 2011: 5).

Το άρθρο 179 παρ. 2, σε συνδυασμό με το άρθρο 140 του Συντάγματος, το οποίο δίνει τη δυνατότητα προληπτικού έλεγχου της συνταγματικότητας απόφασης ή νόμου που ψηφίζεται από τη Βουλή των Αντιπροσώπων ή την εκάστοτε Κοινοτική Συνέλευση, διασφαλίζει τη διατήρηση του κάθε οργάνου που ασκεί εκτελεστική λειτουργία στα όρια των συνταγματικών του αρμοδιοτήτων (Θεοδούλου, 2011: 6). Να σημειωθεί ότι περιορισμένες εκτελεστικές αρμοδιότητες δόθηκαν, βάσει του Συντάγματος, στις δύο Κοινοτικές Συνελεύσεις σε θέματα που αφορούν, ιδίως, τη θρησκεία, την εκπαίδευση, ζητήματα σύνθεσης δικαστηρίων που εκδικάζουν θέματα προσωπικού θεσμού κ. ά. (Λοττίδης, 2009: 60-61).

Τέλος, σημειώνεται ότι οι Ανεξάρτητοι Αξιωματούχοι, όπως ορίζονται στο Σύνταγμα, ήτοι ο Γενικός Εισαγγελέας, ο Γενικός Ελεγκτής, ο Διοικητής της Κεντρικής Τράπεζας και οι Βοηθοί τους, ασκούν εκτελεστική εξουσία σε μια προσπάθεια να προφυλαχθούν οι νευραλγικοί αυτοί, για τους θεσμούς, τομείς από παρεμβάσεις και να διασφαλιστεί η ισότιμη συμμετοχή των δύο Κοινοτήτων (Τζιβάρας, 2010: 110).

Παρά τον αυστηρό διαχωρισμό των τριών αυτών λειτουργιών, παρατηρείται μια μεταξύ τους διασταύρωση (Μαππουρίδης, 2014). Για παράδειγμα, μέσα από τη νομολογία, προκύπτει ότι η Βουλή των Αντιπροσώπων δεν μπορεί να ψηφίζει πρόταση νόμου που συνεπάγεται αύξηση των προβλεπόμενων εξόδων της Δημοκρατίας, αλλά ούτε να καταργεί, με νόμο, διοικητική πράξη αφού αυτό θα συνιστούσε κατευθείαν παράβαση της αρχής της διάκρισης των εξουσιών. Επίσης κατά τη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου, σημειώνεται ότι η Βουλή των Αντιπροσώπων δεν μπορεί να ερμηνεύει, με τρόπο αυθεντικό, νόμους, καθότι τούτο αποτελεί έργο της δικαστικής εξουσίας.

Παρόλα αυτά, η Βουλή των Αντιπροσώπων μπορεί να ασκήσει, με έμμεσο τρόπο, κάποιας μορφής κοινοβουλευτικού ελέγχου αλλά και να δρα ως συμβουλευτικό σώμα προς την ίδια την εκτελεστική εξουσία. Επίσης, η Βουλή έχει το δικαίωμα αυτοδιάλυσης σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 67 του Συντάγματος ενώ, κατά το άρθρο 70 του

Συντάγματος, κατοχυρώνεται το ασυμβίβαστο της ιδιότητας του βουλευτή με οποιοδήποτε άλλο αξίωμα (Λοττίδης, 2009: 24-25).

2.3.4 Οι αρχές του κοινωνικού κράτους και του κράτους δικαίου

Τόσο το κοινωνικό κράτος όσο και το κράτος δικαίου, συνιστούν μαζί με τη δημοκρατική αρχή και την αρχή της διάκρισης των λειτουργιών, θεμελιώδεις αρχές ενός δημοκρατικού πολιτεύματος. Σύμφωνα με αυτά, ως «κράτος δικαίου» ορίζεται η αρχή της τήρησης του νόμου και γενικότερα του δικαίου, με το κράτος να προσδιορίζει τα όρια των ενεργειών του και τη σφαίρα ελευθερίας των πολιτών του (Χρυσόγονος, 2014: 377-379).

Αντίστοιχα, ως «κοινωνικό κράτος» νοείται το κράτος το οποίο παρεμβαίνει στη λειτουργία της οικονομίας και της κοινωνίας με σκοπό να αμβλύνει ανισότητες προς όφελος των οικονομικά ασθενέστερων ατόμων. Ωστόσο, το κοινωνικό κράτος εξακολουθεί να είναι και κράτος δικαίου, εξ' ου και συναντάται συχνά ο όρος «κοινωνικό κράτος δικαίου», αφού οι παρεμβάσεις του στο κοινωνικό σύνολο και την οικονομία οφείλουν να μην παραβιάζουν το γενικό πλαίσιο της κρατικής δραστηριότητας όπως αυτή δεσμευτικά καθορίζεται από το ίδιο το Σύνταγμα (Χρυσόγονος, 2014: 387).

Έτσι, το κοινωνικό κράτος δικαίου ενυπάρχει στο Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας στο Μέρος II, το οποίο αφορά την προστασία των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών (Λοττίδης, 2009: 26). Το συγκεκριμένο Μέρος του Συντάγματος, δεν περιελήφθη στις Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου ως προϋπόθεση για τη δημιουργία του νέου κράτους άλλα και στο Άρθρο 5 της Συνθήκης Εγκαθίδρυσης, βασίζεται, όμως, στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΣΔΑ) (Tornaritis, 1980: 36). Έτσι, η δικαστική προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων και ελευθεριών διασφαλίζεται μέσω του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, το δικαστικό έλεγχο των διοικητικών οργάνων και της έκδοσης προνομιακών διαταγμάτων σύμφωνα με το αγγλοσαξονικό δίκαιο (Λοττίδης, 2009: 26).

2.4 Η απόπειρα εφαρμογής του Συντάγματος την περίοδο 1960-1963

Η πολυπλοκότητα του Συντάγματος άλλα και η υποχρέωση των εκλεγμένων ή διοριζομένων με βάση τις πρόνοιες του να εκπροσωπούν, επί της ουσίας, τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις την Κοινότητάς τους, οδήγησε, αναντίρρητα, σε ένα εκρηκτικό μείγμα. Ενώ η κοινωνικοπολιτική συναίνεση των δύο Κοινοτήτων έπρεπε να ήταν η μέγιστη δυνατή για να μην καταρρεύσει η καθεστηκυία συνταγματική τάξη, θεωρούνταν από το ίδιο το συνταγματικό πλαίσιο ως αντιμαχόμενες, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν η μια την άλλη με καχυποψία (Αιμιλιανίδης κ.ά., 2016: 98).

Για τους Ελληνοκύπριους, το νέο Σύνταγμα αποτελούσε περιορισμό της ελευθερίας τους όπου το 18% του πληθυσμού ήταν πλέον ικανό να παραλύσει τη λειτουργία του Κράτους. Για τους ακραίους Τουρκοκύπριους και την Τουρκία, η ανεξαρτησία ήταν πρόδρομος της διχοτόμησης. Ως εκ τούτου, οι Τουρκοκύπριοι επεδείκνυαν μια αδιάλλακτη εμμονή στην πιστή εφαρμογή των προνοιών του Συντάγματος καθότι τους εξασφάλιζε τα δικαιώματά τους σε ικανοποιητικό βαθμό (Λοττίδης, 2009: 98).

Διαφάνηκε δη ξεκάθαρα, περαιτέρω, ότι οι δύο πλευρές εξοπλίζονταν στρατιωτικά και ετοιμάζονταν για σύγκρουση. Η τουρκική παράνομη οργάνωση ΤΜΤ συνέχιζε να υπάρχει καθοδηγούμενη πολιτικά από τον Ντενκτάς και στρατιωτικά από τον Τουρκούτ Σουνάλπ (Λοττίδης, 2009: 99). Για αντιμετώπιση της είχε δημιουργηθεί από τον Πολύκαρπο Γιωρκάτζη, Υπουργό Εσωτερικών η «*Εθνική Οργάνωση Κύπρου*» γνωστή ως «*οργάνωση*» (Λάμπρου, 2008: 103).

Καμία πρόβλεψη δεν υπήρχε στο Σύνταγμα σε περίπτωση που η μία Κοινότητα αρνούταν να συνεργαστεί, αλλά ούτε ουδεμία εσωτερική διαδικασία άλλα ούτε και διαδικασία για προσφυγή σε οποιοδήποτε διεθνές όργανο (Αιμιλιανίδης, 2006: 38). Η δικαιοδοτική δομή του κράτους εφαρμόστηκε μόνο από τις 16/08/1960 μέχρι το Δεκέμβριο του 1963 οπότε οι Τουρκοκύπριοι αποχώρησαν από τις δομές του. Ωστόσο, πρέπει να θεωρηθεί δεδομένο ότι ούτε το προαναφερόμενο χρονικό διάστημα το Σύνταγμα εφαρμόστηκε αυτούσιο (Αιμιλιανίδης κ.ά., 2016: 98).

Οι αντιπαραθέσεις στη Βουλή των Αντιπροσώπων μεταξύ των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκύπριων βουλευτών, ξεκίνησαν σχεδόν αμέσως με τη λειτουργία του κράτους. Σκοπός των αντιπαραθέσεων ήταν η ανάσχεση του νομοθετικού έργου με στόχο να υπάρξουν παραχωρήσεις από τη μια ή την άλλη πλευρά. Υπήρξε επικέντρωση σε τέσσερα κυρίως θέματα που αφορούσαν την ποσόστωση των δημοσίων υπαλλήλων, τη σύσταση του Στρατού της Δημοκρατίας, τους χωριστούς δήμους αλλά και το φορολογικό. Τα θέματα ήταν αλληλένδετα με αποτέλεσμα η παράλληλη συζήτηση τους να οδηγεί την πολιτική ηγεσία σε ένα λαβύρινθο (Καζαμίας, 2010: 4, 6).

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, στις 05/08/1963, ανακοίνωσε την πρόθεση του να εισηγηθεί αναθεώρηση του Συντάγματος της Δημοκρατίας με απώτερο σκοπό την πιο δημοκρατική λειτουργία του κράτους βάσει της αρχής της πλειοψηφίας. Για το σκοπό αυτό συνεργάστηκε με τις βρετανικές αρχές και ιδιαίτερα με τον Ύπατο Αρμοστή στην Κύπρο, Σερ Άρθουρ Κλάρκ. Η Μεγάλη Βρετανία αποσκοπούσε, απρόσκοπτα, στην εμφάνισή της ως διαμεσολαβητή ώστε να υπάρξει αποτελεσματική προστασία των βρετανικών βάσεων (Λοττίδης, 2009: 101, Λάμπρου, 2008: 95).

Σύμφωνα με το Γενικό Εισαγγελέα της Δημοκρατίας, Κρίτωνα Τορναρίτη, ο οποίος ήταν μέλος της Επιτροπής που προετοίμασε τις εισηγήσεις της ελληνοκυπριακής πλευράς για την τροποποίηση του Συντάγματος, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, στις 29/11/1963, διαβίβασε με επιστολή του προς τον Αντιπρόεδρο της Δημοκρατίας, Δρ. Φαζίλ Κουτσιούκ, ένα μνημόνιο 13 σημείων με προτεινόμενα μέτρα για τη «διευκόλυνση της ομαλής λειτουργίας του κράτους και την άρση ορισμένων αιτιών ενδοκοινοτικής τριβής» (Λοττίδης, 2009: 102).

Οι προτάσεις του Μακαρίου αφορούσαν θεμελιώδη και μη άρθρα του Συντάγματος, η τροποποίηση των οποίων δεν ήταν εφικτή, εκτός εάν οι δύο Κοινότητες τροποποιούσαν το σχετικό άρθρο 182 του Συντάγματος βασιζόμενες στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας (Λοττίδης, 2009: 103-122, 127). Εάν οι προτάσεις του Μακαρίου γίνονταν δεκτές, θα οδηγούσαν σε μεταβολή της συνταγματικής τάξης (Αιμιλιανίδης κ.ά, 2016: 100-101), με τη δομή, όμως, του κράτους να παραμένει δικοινοτική. Ως εκ τούτου, δεν μπορεί να κριθεί ως ορθή η άποψη ότι οι προτάσεις αυτές στόχευαν στην ανατροπή αυτής της δομής, αντίθετα θα δεχόταν τέτοια μεταβολή που θα ήταν προς όφελος της λειτουργικότητας του κράτους και της ενοποίησης συγκεκριμένων πτυχών της πολιτειακής λειτουργίας.

Των προτάσεων του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου ακολούθησε μία οξεία πολιτική κρίση (Τζερμιάς, 2000: 469). Στις 06/12/1963, η τουρκική Κυβέρνηση δια του Υπουργού Ερκίν απέρριψε τις αναφερόμενες προτάσεις. Απαντώντας ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος στις 18/12/1963, τόνισε ότι η αναθεώρηση του Συντάγματος ήταν αποκλειστικά εσωτερικό θέμα και η υποβολή των προτάσεων στις εγγυήτριες δυνάμεις ήταν καθαρά πληροφοριακού χαρακτήρα (Λοττίδης, 2009: 129). Η τουρκοκυπριακή πλευρά αντέδρασε και η ίδια αρνητικά, καθότι αποτελούσε δέσμια των εξτρεμιστών τόσο της τουρκοκυπριακής Κοινότητας όσο και της ίδιας της Τουρκίας (Τζερμιάς, 2000: 471).

Ωστόσο, το οποιοδήποτε ενδεχόμενο συζήτησης για αλλαγή της συνταγματικής τάξης έλαβε τέλος στις 21/12/1963, μετά από ένα επεισόδιο μεταξύ ενός περιπόλου της Αστυνομίας και μιας ομάδας Τουρκοκυπρίων, επεισόδιο το οποίο, αδιαμφισβήτητα, υπήρξε η απαρχή των βίαιων δικοινοτικών συγκρούσεων (Τζερμιάς, 2000: 471). Αυτό είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων από όλες τις δομές του κράτους και τον αυτοπεριορισμό τους σε θύλακες (Παντελής, 1986: 390).

Ομολογουμένως, οι Τουρκοκύπριοι έθεσαν σε εφαρμογή το μυστικό τους σχέδιο με το οποίο ο Αντιπρόεδρος και τρεις Τουρκοκύπριοι Υπουργοί αποτέλεσαν την εκτελεστική εξουσία και οι Τουρκοκύπριοι βουλευτές και μέλη της Τουρκοκυπριακής Κοινοτικής Συνέλευσης το νομοθετικό σώμα. Οι Τουρκοκύπριοι δημόσιοι υπάλληλοι άρχισαν να εργάζονται στην νέα παράνομη κρατική οντότητα. Η προσδοκία των Τουρκοκυπρίων για εισβολή της Τουρκίας ώστε να δημιουργήσουν το δικό τους χωριστό Κράτος δεν πραγματοποιήθηκε παρά μέχρι τα γεγονότα του 1974 (Λάμπρου, 2008: 112). Οι δύο ουδέτεροι Πρόεδροι των Ανωτάτων Δικαστηρίων υπέβαλαν την παραίτηση τους οδηγώντας υποχρεωτικά την απονομή της δικαιοσύνης σε αδράνεια (Αιμιλιανίδης κ.ά., 2016: 102).

Όλα αυτά τα γεγονότα οδήγησαν, αδιαμφισβήτητα, τον κρατικό μηχανισμό σε παράλυση (Βασιλάκης, Παπασάββας, 2002: 69), με αποτέλεσμα την επίκληση του Δικαίου της Ανάγκης για να λειτουργήσει το κράτος. Ο συγκεκριμένος κλάδος αποτελεί έκτοτε θεμελιώδη συνταγματική αρχή, αναστέλλοντας ουσιαστικά τη λειτουργία της δικοινοτικής δομής (Αιμιλιανίδης κ.ά., 2016: 102).

Κεφάλαιο 3

Η εφαρμογή του Δικαίου της Ανάγκης με σκοπό τη λειτουργία του κράτους

Η Σύγκλητος στην Αρχαία Ρώμη είχε την εξουσία σε περίπτωση ύπαρξης εξαιρετικής απειλής εναντίον της δημόσιας τάξης και ασφάλειας να παραβλέψει τις διατάξεις του Ρωμαϊκού Δικαίου και να εκδώσει διάταγμα για υπεράσπιση της Δημοκρατίας (Senatum Consultum Ultimum), νομιμοποιώντας την εκτελεστική εξουσία ώστε να λάβει όποια ενέργεια έκρινε σκόπιμη για την αντιμετώπιση μιας κατάστασης ανάγκης (Κατσανέβας, 2012).

Μάλιστα, ο Κικέρων, Ύπατος της Ρώμης, όταν το 63 π.Χ. ανακάλυψε τη συνωμοσία του Καταλίνα για βίαιη ανατροπή του πολιτικού καθεστώτος της Ρώμης, ζήτησε όπως του επιβληθεί η θανατική ποινή. Ο ρωμαϊκός Νόμος δεν επέτρεπε την επιβολή της ποινής αυτής σε Ρωμαίο πολίτη που ήδη είχε επιλέξει να αυτοεξοριστεί όπως ήδη είχε πράξει ο Καταλίνας. Ο Κικέρων για να στηρίξει τη θέση του υποστήριξε ότι «η ασφάλεια του λαού είναι ο υπέρτατος νόμος» (salus populi suprema lex esto) (Θεοδωρίδης, 2013: 22).

Η φράση αυτή του Κικέρωνα, αποτέλεσε, ταυτόχρονα, το πέρας του Διαγγέλματος του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, όταν μπροστά στον κίνδυνο της διάλυσης της ίδιας της Δημοκρατίας, λόγω της επιμονής, ιδίως, των Τουρκοκυπρίων να μη ψηφίζουν φορολογικούς νόμους, εξέδωσε διάταγμα προς όλες τις αρχές ώστε να συνεχίσουν την επιβολή και την είσπραξη φόρων. Η συμπερίληψη της συγκεκριμένης φράσης όπως επίσης και η αναφορά στο ότι το Σύνταγμα υφίσταται για την Πολιτεία

και όχι η Πολιτεία για το Σύνταγμα, πραγματοποιήθηκε μετά από σχετική εισήγηση του Γενικού Εισαγγελέως, Κρίτωνα Τορναρίτη. Αν και δεν ήταν ακόμα μια ρητή αναφορά στο Δίκαιο της Ανάγκης, το κείμενο του Μακαρίου διεπόταν από τη γενικότερη φιλοσοφία της αναγνώρισης της ανάγκης ως γενικής συνταγματικής αρχής (Αιμιλιανίδης κ.ά, 2016: 98-99).

Μετά την αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων από τις συνταγματικές δομές του κράτους, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Τορναρίτης (1980:45), τα συντεταγμένα του όργανα συνέχισαν να ασκούν τα καθήκοντά τους, ως όφειλαν. Όμως, η δικαστική εξουσία δεν μπορούσε να λειτουργήσει καθώς ο Πρόεδρος του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου είχε παραιτηθεί ήδη από τον Ιούλιο του 1963 ενώ ο Πρόεδρος του Ανωτάτου Δικαστηρίου από τον Ιούνιο του 1964. Οι Τουρκοκύπριοι Επαρχιακοί Δικαστές δεν ασκούσαν τα καθήκοντα τους αν και αργότερα επέστρεψαν σε μειωμένο αριθμό. Ως εκ τούτου, θεσπίστηκε ο Περί Απονομής της Δικαιοσύνης Νόμος 33/1964 (Βασιλάκης, Παπασάββας, 2002: 71), βασισμένος στο Δίκαιο της Ανάγκης ώστε να μπορέσει η δικαιοσύνη να λειτουργήσει με αποτελεσματικό τρόπο (Λοττίδης, 2009: 123).

3.1 Τι είναι το Δίκαιο της Ανάγκης

Ο Λοττίδης (2009:129) σύμφωνα με τον Μάνεση (1953: 134) ορίζει ως Δίκαιο της Ανάγκης:

«...το σύνολον των θεμελιωδών κανόνων δικαίου, των συμφυών προς το κράτος, δυνάμει των οποίων οι ασκούντες την εκτελεστικήν εξουσίαν δικαιούνται εξαιρετικώς, εις απρόσμενους κρίσιμους δια την ύπαρξην της πολιτείας περιστάσεις, να θέτουν προσωρινώς, κατά παρέκκλισιν από της κεκανονισμένης διαδικασίας, κανόνας δικαίου κατεπειγόντος αναγκαίους δια την σωτηρίαν της πολιτείας και περιβεβλημένους με τυπικήν ισχύν ισοδύναμον προς τους κανονικώς υπό του αρμοδίου νομοθετικού οργάνου θεσπιζόμενους, εφ' όσον τούτο τελή εν απόλυτω αδυναμία να ενεργήση εν προκειμένω».

Σύμφωνα με την Κλουκινιώτη (2013), στις σύγχρονες κοινωνίες, η κρατική κυριαρχία αυτοπεριορίζεται μέσω του θετού δικαίου. Ωστόσο, ο αυτοπεριορισμός δεν μπορεί να οδηγήσει σε αυτοαναίρεση. Έχοντας το αίσθημα της αυτοσυντήρησης, το

κράτος πρέπει να θωρακιστεί έναντι των εχθρών του. Ως εκ τούτου, σε μια περίπτωση κρίσης, ανατροπής του ισχύοντος καθεστώτος ή ακόμα και του ίδιου του κράτους, οι κανονικότητες της κοινωνικής οργάνωσης υποχωρούν ώστε το κράτος να είναι σε θέση να αποκαταστήσει τη διαταραγμένη σταθερότητα. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ισχύει το δόγμα ότι η σωτηρία της πατρίδος αποτελεί και τον υπέρτατο νόμο του κράτους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το κράτος θεσμοθετεί και εφαρμόζει κανόνες δικαίου που σε μια περίοδο κανονικότητας θα απορρίπτονταν ως ακραίοι. Έτσι, το σύνολο των κανόνων αυτών μπορεί να προσδιοριστεί ως Δίκαιο της Ανάγκης.

Κατά τον Πική (2010), η λειτουργία του ατόμου στον κοινωνικό του χώρο, η κατοχύρωση των δικαιωμάτων του αλλά και η λειτουργία των θεσμών της πολιτείας εξασφαλίζονται από τη λειτουργία των θεσμών του ίδιου του δικαίου, με τον αντίποδα του δικαίου που εξασφαλίζει την κοινωνική οργάνωση να είναι η μη ύπαρξη αρχής και οργάνωσης του ίδιου του κράτους. Ως εκ τούτου, προέχει η, κατά το δίκαιο, αποτελεσματική και νόμιμη λειτουργία του κράτους με σκοπό την προστασία του ατόμου και του κοινωνικού συνόλου εν ευρεία έννοια. Συνεπώς, μπροστά στον κίνδυνο να υπάρξει αποτελμάτωση της, κατά το νόμο, λειτουργούσας πολιτείας, η προσφυγή στο Δίκαιο της Ανάγκης είναι παραδεκτή ως το μέσο το οποίο διασώζει τη σύννομη λειτουργία του Κράτους, αναγνωριζόμενο από τις πλείστες κρατικές δικαιοϊκές αρχές ανά την υφήλιο.

Σε μια κατάσταση ανάγκης (Αμιλιανίδης κ.ά., 2016: 55-60), σημαίνοντα ρόλο διαδραματίζει το πρόσωπο ή μία ομάδα προσώπων στους οποίους ανατίθεται να την αναιρέσει. Με τις δοσμένες εξουσίες δύναται να κινηθούν είτε προς ένα εντεταλμένο δικτατορικό καθεστώς είτε προς την αποκατάσταση της διαταραγμένης συνταγματικής τάξης και τη δημιουργία μιας νέας συνταγματικής τάξης. Είναι σημαντικό ότι, αν και το δίκαιο αναστέλλεται σε βάση το δικαίωμα στην αυτοσυντήρηση, εξασφαλίζεται μια σχέση με την έννομη τάξη ώστε η αναστολή να μην συνιστά, επί της ουσίας, και κατάργηση.

3.2 Η εφαρμογή του Δικαίου της Ανάγκης στη διεθνή έννομη τάξη

Η κατάσταση ανάγκης είναι αποδεκτή στο Διεθνές Δίκαιο ως εθιμικός κανόνας για την προστασία μιας κρατικής οντότητας ή ενός πληθυσμού (Αιμιλιανίδης κ.ά.2016: 109). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ένα κράτος που βρίσκεται σε άμεσο κίνδυνο μπορεί να υιοθετήσει συμπεριφορά αντίθετη από τις διεθνείς υποχρεώσεις του έναντι ενός άλλου κράτους. Το Διεθνές Δικαστήριο αποδέχτηκε στην απόφασή του στην *Υπόθεση Gabčíkovo-Nagymaros* (1997) την Ανάγκη ως αρχή άμεσα συνδεδεμένη με τη δίκαιη και ακριβοδίκαιη εφαρμογή του νόμου και όχι ως την άσκηση κρατικής βίας.

Η ανάγκη κωδικοποιήθηκε, ιδίως, στο άρθρο 25 των Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για την Ευθύνη των Κρατών, όπου αναφέρεται ότι η κατάσταση ανάγκης από ένα κράτος δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή ως λόγος για την παραβίαση των διεθνών του υποχρεώσεων, εκτός εάν είναι ο μόνος τρόπος διασφάλισης των συμφερόντων του από ένα σοβαρό και επικείμενο κίνδυνο και για να μη θιγεί το συμφέρον του κράτους ή της διεθνούς κοινότητας στο σύνολό της. Το κράτος δεν μπορεί να επικαλεστεί την κατάσταση ανάγκης αν η διεθνής του υποχρέωση αποκλείει την επίκληση της ή εάν το ίδιο το κράτος συνέβαλε σε αυτή (Αιμιλιανίδης κ.ά., 2016: 110, International Law Commission, 2001).

Ένα παράδειγμα επίκλησης του Δικαίου της Ανάγκης, σε διεθνές επίπεδο, αποτέλεσε η ενέργεια της Τανζανίας το 1995, όταν 50.000 πρόσφυγες από τη Ρουάντα και του Μπουρούντι, κατέφυγαν σε περιοχή στα σύνορα της Τανζανίας, ύστερα από ένοπλη επίθεση σε προσφυγικό στρατόπεδο στο βόρειο Μπουρούντι. Οι αρχές της Τανζανίας, αντί να υποδεχθούν τους πρόσφυγες όπως είχαν πράξει και στο παρελθόν, ανέπτυξαν στρατεύματα και έκλεισαν τα σύνορα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση πραγματοποιήθηκε επίκληση στο Δίκαιο της Ανάγκης, καθότι θεωρήθηκε ότι η προστασία και η παροχή βοήθειας στους πρόσφυγες είχε επιφέρει τόσο κινδύνους για τους πολίτες της χώρας όσο και επιδείνωση των διακρατικών εντάσεων (Boed, 2014: 2).

3.3 Ο περί Απονομής της Δικαιοσύνης Νόμος 33/1964

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η παράλυση στην απονομή της δικαιοσύνης ως συνέπεια της συνταγματικής κρίσης και των γεγονότων που ακολούθησαν αντιμετώπιστηκε από το κυπριακό κράτος με τη ψήφιση του Νόμου περί Απονομής της Δικαιοσύνης Ν 33/1964.

Ο συγκεκριμένος νόμος, ψηφίστηκε μόνο από τους Ελληνοκύπριους βουλευτές καθώς οι Τουρκοκύπριοι απείχαν από τα καθήκοντα τους στη Βουλή των Αντιπροσώπων, επιφέροντας σημαντικές μεταβολές στην οργάνωση του δικαστηριακού συστήματος. Κατά το νόμο και επί της ουσίας, τροποποιήθηκαν διατάξεις του Συντάγματος μεταξύ των οποίων και θεμελιώδεις, ενώ, παράλληλα, καταργούνταν το δικοινοτικό σύστημα απονομής της δικαιοσύνης (Βασιλάκης, Παπασάββας, 2002: 71).

Στο Προοίμιο του υπό αναφορά νόμου γίνεται επίκληση του Νόμου της Ανάγκης ως ακολούθως:

«ΔΕΔΟΜΕΝΟΥ ότι πρόσφατα γεγονότα κατέστησαν αδύνατον την λειτουργίαν του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου και του Ανωτάτου Δικαστηρίου (High Court) και την από άλλων απόψεων απονομήν της δικαιοσύνης Και δεδομένου ότι είναι επιβεβλημένη η απρόσκοπτος συνέχισις της απονομής της δικαιοσύνης μη παρακωλυομένης υπό της συνεπεία των γεγονότων τούτων δημιουργηθείσης καταστάσεως, ως και η συνέχισις της ενασκήσεως της υπό του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου και του Ανωτάτου Δικαστηρίου (High Court) μέχρι τούδε ενασκουμένης δικαιοδοσίας Και δεδομένου ότι κατέστη επάναγκες όπως ληφθώσιν επί τούτω νομοθετικά μέτρα μέχρις ου ο Κυπριακός λαός εκφέρει την άποψιν αυτού επί των ζητημάτων τούτων...»

Στο άρθρο 3 του αναφερόμενου Νόμου, θεσπίστηκε το Ανώτατο Δικαστήριο με τη σύμπτυξη των αρμοδιοτήτων τόσο του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου όσο και του προϋπάρχοντος Ανωτάτου Δικαστηρίου. Στο άρθρο 4, περαιτέρω, προβλέφθηκε ότι σε περίπτωση χηρείας θέσης Δικαστή του Ανωτάτου Δικαστηρίου, ο διορισμός αντικαταστάτη του γίνεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Επίσης, βάση του άρθρου 10, ιδρύθηκε το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο με ευθύνη τους διορισμούς, τις προαγωγές, τις μεταθέσεις, τις απολύσεις, τον τερματισμό της υπηρεσίας και τα πειθαρχικά παραπτώματα των δικαστικών λειτουργών. Περαιτέρω, το άρθρο 9 αλλά

και το άρθρο 11 του υπό αναφορά Νόμου, προσέδωσαν στο Ανώτατο Δικαστήριο την άσκηση πρωτογενούς αλλά και δευτερογενούς αρμοδιότητας, ενώ το άρθρο 17 του έδωσε την εξουσία να εκδίδει διαδικαστικούς κανονισμούς. Τέλος, με το άρθρο 12 καταργήθηκε η δικοινοτική φύση απονομής της δικαιοσύνης από τα κατώτερα Δικαστήρια αφού πλέον οι δικαστές που θα εκδίκαζαν τις υποθέσεις ορίζονταν από το Ανώτατο Δικαστήριο.

3.4 Η Υπόθεση *Attorney General of the Republic v. Mustafa Ibrahim and Others* (1964) ως θεμέλιο του Δικαίου της Ανάγκης στην Κυπριακή Δημοκρατία.

Ο προβληματισμός το κατά πόσον οι ρυθμίσεις του Νόμου 33/1964 ήταν σύμφωνες με το συνταγματικό κείμενο, τέθηκε στο πλαίσιο της *Υπόθεσης The Attorney General of the Republic v. Mustafa Ibrahim and others* (Βασιλάκης, Παπασάββας, 2002: 72) η οποία παρατίθεται εν συνεχεία. Η εν λόγω Υπόθεση αφορούσε έφεση του Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας κατά της απόφασης Επαρχιακών Δικαστηρίων που είχαν αφήσει ελεύθερους, με εγγύηση, μέχρι τη δίκη από Κακουργιοδικείο, τέσσερις Τουρκοκύπριους οι οποίοι κατηγορούνταν για αδικήματα της προπαρασκευής πολέμου ή πολεμικής φύσεως επιχειρήσεων και για χρήση ένοπλης βίας κατά της Δημοκρατίας κατά παράβαση των άρθρων 40-41 του Ποινικού Κώδικα της Δημοκρατίας (*Attorney General v. Ibrahim*, 1964: 195)

3.4.1 Οι θέσεις των διαδίκων

Ο Τουρκοκύπριος δικηγόρος Berberoglou, ο οποίος εκπροσωπούσε τους κατηγορούμενους ήγειρε ζήτημα προδικαστικών ενστάσεων, προβάλλοντας το ζήτημα ότι το Δικαστήριο ήταν αναρμόδιο για την εκδίκαση των προσφυγών με την αιτιολογία, παρεπόμενα, ότι οι διατάξεις του Ν.33/1964 ήταν αντισυνταγματικές. Υποστήριξε, ιδίως, ότι οι παράγραφοι 1 και 2 του άρθρου 3 του συγκεκριμένου Νόμου, με τις οποίες

και προβλέπονταν η ίδρυση Ανώτατου Δικαστηρίου και η σύνθεσή του, αντέβαιναν στις διατάξεις των άρθρων 153 παρ. 1 και 133 παρ. 1 του Συντάγματος, που προνοούσαν για τη σύσταση του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου και του Ανώτατου Δικαστηρίου.

Επίσης, κατά την άποψη της τουρκοκυπριακής πλευράς, τα άρθρα 9 και 11 του Ν.33/1964 που αφορούσαν τις αρμοδιότητες και τον τρόπο άσκησής τους από το Ανώτατο Δικαστήριο ήταν ενάντια στα άρθρα 146 και 152 του Συντάγματος που αφορούσαν τις αρμοδιότητες των προβλεπομένων, από το Σύνταγμα, Ανωτάτων Δικαστηρίων. Το άρθρο 12 του Νόμου που καταργούσε το δικοινοτισμό στην απονομή της δικαιοσύνης, αντίβαινε στις πρόνοιες των σχετικών άρθρων 159 παρ. 1, 2, 159 παρ. 2 και 155 παρ. 3 του Συντάγματος. Κατά τη διάταξη του άρθρου 15 του Νόμου, κάθε αναφορά σε Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο ή και Ανώτατο Δικαστήριο, σήμαινε αναφορά στο Ανώτατο Δικαστήριο υπό τη νέα του μορφή, γεγονός το οποίο ήταν ενάντια στο άρθρο 179 του Συντάγματος, το οποίο όριζε ότι το Σύνταγμα ήταν ο υπέρτατος Νόμος της Δημοκρατίας.

Επίσης, η τουρκοκυπριακή πλευρά υποστήριξε ότι, η σύνθεση του εν λόγω Δικαστηρίου με τρεις Δικαστές, μπορούσε να εκδικάσει μόνο προσφυγές και όχι θέματα συνταγματικότητας του Νόμου, που ήταν αρμοδιότητας της Ολομέλειας του Δικαστηρίου, όπως προνοούσε η παράγραφος 1 του άρθρου 11 του Νόμου όπως και οι διατάξεις του άρθρου 144 του Συντάγματος που εξακολουθούσαν να έχουν ισχύ για διαδικαστικά θέματα. Υποστήριξε επίσης ότι, ο συγκεκριμένος Νόμος δεν υπογράφηκε από τον Τουρκοκύπριο Αντιπρόεδρο και δεν δημοσιεύτηκε όπως όριζαν, σχετικά, τα άρθρα 47 (ε) και 52 του Συντάγματος αλλά και ούτε δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της Δημοκρατίας στην τουρκική γλώσσα, σε αντίθεση με τις πρόνοιες των άρθρων 3 παρ. 1 και 2 του Συντάγματος. Τέλος, έγινε επίκληση στο ζήτημα των προνοιών του άρθρου 183 του Συντάγματος, όπου υποστηρίχθηκε ότι, ελλείπει προκήρυξης κατάστασης εκτάκτου ανάγκης, δεν υπήρχε ανάγκη που να δικαιολογεί απόκλιση από συνταγματικές ή νομοθετικές διατάξεις (ό.π. π.: 196).

Ο Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας, υποστήριξε ότι, κατά την ψήφιση του Ν.33/1964, για βραχύ χρονικό διάστημα, στο έδαφος της Δημοκρατίας, υπήρχε μία ιδιάζουσα κατάσταση εξέγερσης κατά της νόμιμης Κυβέρνησης της Δημοκρατίας,

εικόνα που αποτυπώνονταν με την τέλεση ενόπλων συγκρούσεων μεταξύ ομάδων που αντιτίθονταν στην εξουσία του κράτους και ομάδων που είχαν εξουσιοδοτηθεί από την Κυβέρνηση ώστε να προστατεύσουν την ίδια τη Δημοκρατία. Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίχθηκε, κατά την περίοδο των αναφερόμενων συρράξεων, τελέστηκαν βλάβες κατά ατόμων και ιδιοκτησιών και, επί της ουσίας, παρεμπόδιση μιας ορθολογικής άσκησης εξουσίας από τη νόμιμη Κυβέρνηση, κατάσταση η οποία απαιτούσε την παρουσία ειρηνευτικής δύναμης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ό.π. π.: 199, 205, 207).

Επί της ουσίας, η ελληνοκυπριακή πλευρά αντιτάχθηκε στις προδικαστικές ενστάσεις που εγέρθηκαν από την, αντίστοιχη, τουρκοκυπριακή, εισηγούμενη ότι οι συνταγματικές πρόνοιες για την οργάνωση της δικαστηριακής εξουσίας, ήτοι τη λειτουργία του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου και του Ανωτάτου Δικαστηρίου, κατέστησαν ανενεργές με τον νόμο Ν.33/1964, όπου, τα αναφερόμενα Δικαστήρια είχαν παύσει τη λειτουργία τους και, ως εκ τούτου, όλο το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης κινδύνευε με κατάρρευση. Για το λόγο αυτό, υποστηρίχθηκε ότι ο συγκεκριμένος Νόμος θεσπίστηκε στη βάση της γενικά αποδεκτής αρχής του νόμου της αναγκαιότητας για τη διατήρηση των θεμελιωδών υπηρεσιών του ιδίου του κράτους.

Σε καμία περίπτωση, η ελληνοκυπριακή πλευρά δεν αμφισβήτησε ότι ο εν λόγω Νόμος δεν εκδόθηκε και δεν δημοσιεύθηκε σύμφωνα με τις συνταγματικές πρόνοιες αλλά υποστήριξε ότι τούτο οφειλόταν στη μη συμμετοχή των Τουρκοκυπρίων στην Κυβέρνηση, επικαλούμενη, εκ νέου, το νόμο της αναγκαιότητας, παραπέμποντας σε αναφορές ανώτερων δικαστικών αρχών διάφορων κρατών (ό.π. π.: 209, 211, 217, 230, 252).

3.4.2 Η Απόφαση του Δικαστηρίου

Το Ανώτατο Δικαστήριο, με τριμελή σύνθεση που αναφέρονταν στους Δικαστές Βασιλειάδη, Τριανταφυλλίδη και Ιωσηφίδη, στην απόφαση του δέχτηκε τη θέση του Γενικού Εισαγγελέως, απορρίπτοντας τις προδικαστικές ενστάσεις της τουρκοκυπριακής πλευράς, κρίνοντας ότι είχε την καθ' ύλην αρμοδιότητα ώστε να αποφασίσει το ίδιο για τη συνταγματικότητα του αναφερόμενου νόμου (ό.π. π.: 197-198, Kombos, 2015: 158).

Ο Δικαστής Βασιλειάδης, αρχικά, δέχθηκε τη θέση του Γενικού Εισαγγελέως για την κατάσταση που επικρατούσε στην Κύπρο ως μία πραγματικότητα που δεν μπορούσε, επί της ουσίας, να αμφισβητηθεί. Ακολουθώντας, αποδεχόμενος το δικαίωμα του Γενικού Εισαγγελέως να υποβάλει έφεση, στάθηκε στο ζήτημα των προδικαστικών ενστάσεων της τουρκοκυπριακής πλευράς. Κατά την άποψή του, θεωρήθηκε ότι ενυπήρχε στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου, η κρίση του παρόντος Νόμου, αναφέροντας, περαιτέρω, ότι, υπό ομαλές συνθήκες, θα μπορούσε ενδεχομένως να κριθεί ως αντισυνταγματικός.

Αποδεχόμενος την άποψη του Γενικού Εισαγγελέως περί του ότι η κατάσταση που δημιουργήθηκε στην Κυπριακή Δημοκρατία είχε ως αποτέλεσμα τα δύο Ανώτατα Δικαστήρια να πάψουν να λειτουργούν κατά εύρυθμο τρόπο, με το σύστημα της απονομής της δικαιοσύνης να βρίσκεται υπό τον κίνδυνο κατάρρευσης, αποδέχθηκε, μεν, ότι ο Νόμος παραβίαζε ρητές συνταγματικές διατάξεις, ωστόσο, συμφώνησε με τη θέση του Γενικού Εισαγγελέα ότι τούτο οφειλόταν στην κατάσταση ανάγκης, τονίζοντας ότι ο εν λόγω νόμος είχε γίνει για τον άνθρωπο και όχι για το νόμο. Η άποψη αυτή δικαιολογήθηκε μέσα από την παράθεση του Γενικού Εισαγγελέως, δύο θεμελιωδών αρχών, ήτοι την «privilegium non valet contra rempublicam», κατά την οποία «ένα προνόμιο δεν ισχύει έναντι του κράτους» καθώς και την αρχή «salus populi, suprema lex» δηλαδή «η ασφάλεια του Λαού είναι ο υπέρτατος νόμος», αρχή για την οποία έγινε λόγος και παραπάνω.

Κατά την ερμηνεία των αρχών αυτών, η αναγκαιότητα δημιουργεί το νόμο αντικαθιστώντας τους κανόνες, και οτιδήποτε είναι λογικό και δίκαιο σε τέτοιες

περιπτώσεις είναι επίσης νόμιμο. Σημείωσε, περαιτέρω, ότι το δόγμα της αναγκαιότητας είναι η σιωπηρή εξαίρεση σε συγκεκριμένους κανόνες δικαίου όπως ακριβώς η κατάσταση ανάγκης που προνοείται στο άρθρο 17 του κυπριακού Ποινικού Κώδικα, δεχόμενος ότι υπήρχε προηγούμενο όσον αφορά τη θεωρία της αναγκαιότητας σε χώρες όπως η Γαλλία, η Ιταλία και η Γερμανία. Οι δημιουργοί του κυπριακού Συντάγματος θεωρείται ότι νομοθέτησαν για το λαό μιας ανεξάρτητης και κυρίαρχης Δημοκρατίας και οποιοδήποτε λάθος τους προς αυτή την κατεύθυνση, αργά ή γρήγορα θα είχε και τις ανάλογες συνέπειες.

Το υπάρχον δικαστικό σύστημα δεν μπορούσε, κατ' αυτόν τον τρόπο, να προασπίσει τα θεμελιώδη συνταγματικά ανθρώπινα δικαιώματα, με την κατάσταση ανάγκης, όμως, να πρέπει να εφαρμόζεται σε συνδυασμό με τις διατάξεις του Συντάγματος. Η μορφή που λαμβάνει πρέπει να είναι μέσα στα ίδια πλαίσια που το άρθρο 17 του Ποινικού Κώδικα ορίζει και επομένως εντός αυτών των ορίων η θέσπιση του νόμου ήταν νομικά δικαιολογημένη. Οι πρόνοιες του άρθρου 183 του Συντάγματος, έστω και εάν κηρυσσόταν κατάσταση ανάγκης στη Δημοκρατία δεν θα μπορούσαν να ανταποκριθούν στην ανάγκη που είχε δημιουργηθεί (*Athonery General v Mustafa Ibrahim*, 1964: 200-216).

Κατά την άποψη του Δικαστή Τριανταφυλλίδη, η συνταγματικότητα του νόμου έπρεπε να κριθεί σύμφωνα με τις πρόνοιες του άρθρου 179 του Συντάγματος, διάταξη η οποία και ορίζει το ίδιο το Σύνταγμα ως τον υπέρτατο νόμο, σε συνδυασμό με τις πρόνοιες του άρθρου 1 του Συντάγματος που καθορίζει το κυπριακό κράτος ως ανεξάρτητη και κυρίαρχη Δημοκρατία, του άρθρου 61 του Συντάγματος σύμφωνα με το οποίο η νομοθετική εξουσία ασκείται από τη Βουλή των Αντιπροσώπων όπως και του άρθρου 182 του Συντάγματος που ορίζει τις θεμελιώδεις συνταγματικές διατάξεις.

Παρόλο που, ομολογουμένως, το Σύνταγμα ορίζεται ως ο υπέρτατος νόμος της Δημοκρατίας, η παρούσα άποψη ανέφερε ότι τούτο έπρεπε να είναι το αποτέλεσμα της λαϊκής κυριαρχίας δυνάμενη να ασκηθεί ανά πάσα στιγμή. Ωστόσο, το κυπριακό Σύνταγμα είναι αποτέλεσμα μιας διεθνούς συμφωνίας όπου η απαγόρευση τροποποίησης των θεμελιωδών του διατάξεων, με οποιοδήποτε τρόπο, εμποδίζει την ελεύθερη έκφραση της βούλησης του ιδίου του λαού. Τα γεγονότα που ακολούθησαν την περίοδο μετά την 21/12/1963 και η παράλυση των δύο Ανωτάτων Δικαστηρίων

είχαν ως συνέπεια τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα να μη μπορούν να προστατευθούν με αποτελεσματικό τρόπο. Οι πρόνοιες του άρθρου 183 του Συντάγματος που αφορά το ζήτημα της εκτάκτου ανάγκης δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν την κατάσταση όπως είχε δημιουργηθεί, καταδεικνύοντας τις υπάρχουσες πρόνοιες του Συντάγματος ως ανεπαρκείς.

Ο Δικαστής Τριανταφυλλίδης σημείωσε ότι αυτό δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει χωρίς τη συμμετοχή και των δύο Κοινοτήτων, τονίζοντας, περαιτέρω, ότι το ανεφάρμοστο του Συντάγματος δεν μπορούσε να οδηγήσει την κατάλυση του κυπριακού κράτους ως διεθνώς αναγνωρισμένου, με την Κυβέρνηση να φέρει την ευθύνη για τη διατήρηση και την αποκατάσταση της τάξης σε περίπτωση εκτάκτου ανάγκης. Τα συνταγμένα κρατικά όργανα έχουν τη ρητή συνταγματική αρμοδιότητα αλλά και τη σιωπηρή υποχρέωση να ασκούν αποτελεσματική διακυβέρνηση και, στην περίπτωση αυτή, τόσο η εκτελεστική όσο και νομοθετική εξουσία έχουν την υποχρέωση να λάβουν νομοθετικά μέτρα για την ορθή διοίκηση όταν τα προβλεπόμενα, από το Σύνταγμα, όργανα πάψουν να λειτουργούν.

Με βάση τα παραπάνω, τέτοιος, κατά τη δικαστική άποψη, ήταν και ο σκοπός της ψήφισης του Ν. 33/1964, οι πρόνοιες του οποίου δεν κατήργησαν τις σχετικές πρόνοιες του Συντάγματος αλλά ρύθμισαν την εφαρμογή τους βάση της αρχής της ανάγκης, αρχή η οποία υπαγορεύεται από το υπέρτατο δημόσιο συμφέρον για τη σωτηρία του κράτους και του λαού. Περαιτέρω, εφόσον το ίδιο το Σύνταγμα δεν είναι σε θέση να υπηρετήσει τη συγκεκριμένη ανάγκη κατά τους συνταγματικούς περιορισμούς, τότε η νομοθετική εξουσία νομιμοποιείται ώστε να λάβει τα αναγκαία, και εύλογα, μέτρα υπό το πρίσμα των περιστάσεων και προς όφελος του ιδίου του κράτους.

Υπό τις περιστάσεις αυτές, η συνταγματικά προβλεπόμενη λειτουργία του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης δεν θα ήταν σε θέση να λειτουργήσει με διαφορετικό τρόπο, ενέργεια, όμως, η οποία δεν υποδηλώνει συγκεκριμένο συνταγματικό αποτέλεσμα αλλά στοχεύει, μόνο, στην πλήρωση ενός σημαντικού κενού το οποίο και προκύπτει από το ανεφάρμοστο, επί της ουσίας, των συνταγματικών διατάξεων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, εναπόκειται, καθαρά, στο δικαστικό σώμα ώστε να αποφασίσει αρχικά, κατά πόσον υφίσταται αναγκαιότητα και, εν συνεχεία, εάν τα

ληφθέντα μέτρα δικαιολογούνται εντός ορισμένων ορίων, γεγονός το οποίο, κατά τη κρίση του δικαστή, πραγματώνεται στην περίπτωση του Ν. 33/1964 (ό.π. π.: 216-242).

Από την πλευρά του, ο Δικαστής Ιωσηφίδης αναφέρθηκε, αρχικά, στους λόγους άσκησης της προδικαστικής ένστασης, τις πρόνοιες του Ν. 33/1964 και ειδικά στο προοίμιό του, την κατάσταση που επικρατούσε στην Κυπριακή Δημοκρατία ήδη από το Δεκέμβριο του 1963, την παράλυση της απονομής της δικαιοσύνης όπως και, καταληκτικά, τις θέσεις των δύο διαδίκων. Διαπίστωσε, εν συνεχεία, ότι το κυπριακό Σύνταγμα είναι ένα δοτό, *sui generis*, δικαιοσυνεχικό χαρακτήρα κείμενο, του οποίου περιέγραψε τις διάφορες πρόνοιες του.

Όσον αφορά το ζήτημα της ανάγκης, ο Δικαστής διαπίστωσε ότι αυτή εφαρμόζεται σε πολλές χώρες και βασίζεται κυρίως στην αρχή ότι η ασφάλεια του λαού συνίσταται στην εφαρμογή του υπέρτατου νόμου, ήτοι το Σύνταγμα, ενώ, σε ιδιαίζουσες συνθήκες, οι εξαιρετικές περιστάσεις επιβάλλουν στους ασκούντες την κρατική εξουσία να αναλαμβάνει έκτακτα μέτρα για τη σωτηρία της χώρας. Υπό το πρίσμα της ανάγκης, συναρτήσε των προνοιών των άρθρων 179, 182 και 183 του Συντάγματος, κατέληξε ότι το δόγμα της ανάγκης ενυπάρχει σιωπηρά στο Σύνταγμα και δικαιολογείται η εξαίρεση από τις πρόνοιες του υπό ορισμένες προϋποθέσεις οι οποίες συνίστανται στη διασφάλιση της ύπαρξης του ιδίου του κράτους.

Για τη θεμελίωση της έννοιας της ανάγκης, υπό τις παραπάνω παραμέτρους θα πρέπει, κατά τη γνώμη του Δικαστή, να υφίσταται επιτακτική και αναπόφευκτη ανάγκη ή εξαιρετικές περιστάσεις, να μην υπάρχει άλλο ένδικο βοήθημα το οποίο μπορεί να εφαρμοστεί και τέλος, το μέτρο που λαμβάνεται να είναι ανάλογο προς την αναγκαιότητα και να έχει προσωρινό χαρακτήρα που περιορίζεται στη διάρκεια των εξαιρετικών περιστάσεων. Ένας τέτοιος νόμος δύναται να υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο για τη διαπίστωση της πλήρωσης των αναφερόμενων προϋποθέσεων. Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω προϋποθέσεις και αναλύοντας τις, αποτυπώθηκε η άποψη ότι ο Ν. 33/1964 δεν ήταν αντίθετος προς το Σύνταγμα αλλά καθ' όλα αναγκαίος λόγω της κατάστασης ανάγκης που επικρατούσε στην Κυπριακή Δημοκρατία (ό.π. π.: 242-270).

3.4.3 Η σημαντικότητα της Απόφασης Ibrahim στη συνταγματική τάξη της Κυπριακής Δημοκρατίας

Καθίσταται αδιαμφισβήτητο ότι η Απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου στην Υπόθεση Ibrahim αποτελεί την πιο σημαντική Απόφαση που εκδόθηκε ποτέ στην Κυπριακή Δημοκρατία, ιδίως στον τομέα του Συνταγματικού Δικαίου και της ερμηνείας των συνταγματικών διατάξεων εν γένει. Από τότε, το Δίκαιο της Ανάγκης αποτέλεσε σημαντικότατο στοιχείο του ιδίου Συντάγματος και συνταγματικός στυλοβάτης της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Επίσης, είναι δεδομένο ότι, ήδη από το 1964, σε πολλές περιπτώσεις πραγματοποιήθηκε νομολογιακή επίκληση στο Δίκαιο της Ανάγκης, ακόμα και περιπτώσεις που αφορούσαν την τροποποίηση του Συντάγματος, αφού η συνταγματική τάξη υπό το πρίσμα της ανάγκης συνέχισε να υφίσταται λόγω της τουρκικής εισβολής και κατοχής αλλά και της δημιουργίας του ψευδοκράτους. Αν και η συνέχιση της επίκλησης του Δικαίου της Ανάγκης για τόσα χρόνια μπορεί να θεωρηθεί συνταγματική ανωμαλία, εντούτοις διαφαίνεται έντονα ότι, εν τέλει, διέσωσε την Κυπριακή Δημοκρατία και επέτρεψε την ομαλή λειτουργία των τριών εξουσιών της.

Κατά τις πλείστες βιβλιογραφικές αναφορές, καθίσταται δεδομένο ότι η Απόφαση αυτή του Ανωτάτου Δικαστηρίου στην εν λόγω Υπόθεση, σε συνδυασμό με το Ν. 33/1964, οριοθέτησαν το πλαίσιο λειτουργίας της Κυπριακής Πολιτείας σε όλο το φάσμα της κρατικής εξουσίας, με κανένα, παρεπόμενα, κράτος, εκτός από την Τουρκία, να αμφισβητεί ποτέ τη λειτουργία του κυπριακού κράτους κατά το Σύνταγμα, βάσει του Δικαίου της Ανάγκης. Με την Απόφαση Ibrahim και τη στήριξη της, κατ' ουσία εκδίκασης, στο Δίκαιο της Ανάγκης, η νεοσύστατη Δημοκρατία κατάφερε να αντιμετωπίσει προσωρινά την αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων από τα όργανα του κράτους (Λοττίδης, 2009: 132).

Κατά το Βενιζέλο (2000: 104-105), υπήρξε διπλασιασμός της κυπριακής συνταγματικής τάξης όπου το Δίκαιο της Ανάγκης δεν κατήργησε συνταγματικές πρόνοιες αλλά δημιούργησε προφανείς και προσωρινές παρεκκλίσεις από αυτές. Ο Κόμπος (2015: 170-173) χαρακτήρισε την Απόφαση Ibrahim ως ένα παράδειγμα δικαστικής χρήσης ακαδημαϊκών αρχών, συγκριτικής μεθοδολογίας και

προγραμματισμού, η οποία καθόρισε, περαιτέρω, τα όρια εφαρμογής του δόγματος της αναγκαιότητας δημιουργώντας, παρεπόμενα, μια νέα μοναδική υποκατηγορία βασισμένη στο νομικό ρεαλισμό με παράλληλη εισαγωγή τόσο του δικαστικού ελέγχου στην εφαρμογή του όσο και της αρχής της αναλογικότητας στο κυπριακό νομικό σύστημα κατά τρόπο όπου το μέτρο είναι ανάλογο προς την ανάγκη. Τέλος, ο Παπαστυλιανός (Αιμιλιανίδης κ.ά., 2016: 161), σημειώνει ότι μετά την Απόφαση Ibrahim, όλα τα όργανα της κυπριακής πολιτείας αποδέχονται, πλέον, το Δίκαιο της Ανάγκης ως κανόνα που καθορίζει την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους και τις αποφάσεις τους σε ορισμένα πεδία, αποτελώντας, παράλληλα, πηγή δικαίου και ερμηνευτικό μετακανόνα των κανόνων του ίδιου του Συντάγματος.

Κεφάλαιο 4

Η εφαρμογή και η εξέλιξη του Δικαίου της Ανάγκης στην κυπριακή συνταγματική τάξη

Τα γεγονότα που ακολούθησαν την Απόφαση Mustafa Ibrahim ουδέποτε επέτρεψαν την επιστροφή στην ομαλότητα της συνταγματικής τάξης. Οι δικαιοδικές συγκρούσεις που ξεκίνησαν το 1963 συνεχίστηκαν με πιο γνωστές αυτές της Τυλληρίας τον Αύγουστο του 1964 (Λάμπρου, 2008: 139-146) και της Κοφίνου το 1967 (Καζαμίας, 2010: 10). Με την επικράτηση της δικτατορίας στην Ελλάδα το 1967, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος στράφηκε πλέον από την προσπάθεια αυτοδιάθεσης των Ελληνοκυπρίων και την ένωση με την Ελλάδα στην απόπειρα ενίσχυσης της ανεξαρτησίας της Κύπρου, δυσχεραίνοντας, κατά κάποιο τρόπο, τις σχέσεις του με το ελληνικό δικτατορικό καθεστώς (Καζαμίας, 2010: 11).

Των γεγονότων αυτών ακολουθεί τόσο η ίδρυση του «Εθνικού Μετώπου» το 1969 από Κύπριους εθνικιστές και το 1972 της «ΕΟΚΑ Β΄» από το Γρίβα. Το 1974, το πραξικόπημα είχε ως αποτέλεσμα την τουρκική εισβολή (Τζερμιάς, 2000: 477-479), ενώ, το 1983 η τουρκοκυπριακή ηγεσία κήρυξε, μονομερώς και παρανόμως, τις κατεχόμενες, από τον τουρκικό στρατό, περιοχές σε «ανεξάρτητο κράτος» με την ονομασία «Τουρκική Δημοκρατία της Βορείας Κύπρου» (Floros, 2009: 2).

4.1 Το Δίκαιο της Ανάγκης ως κανόνας του Συνταγματικού Δικαίου

Ως γνωστόν, ο κλάδος του Συνταγματικού Δικαίου αποτελεί μέρος του Δημοσίου Δικαίου, με το αντικείμενο του να είναι κανόνες δικαίου ανώτατης τυπικής ισχύος που συναποτελούν το Σύνταγμα ως την κορυφή του εσωτερικού ισχύοντος δικαίου που περιλαμβάνει τόσο το Δημόσιο όσο και το Ιδιωτικό Δίκαιο. Το Συνταγματικό Δίκαιο, δύναται, περαιτέρω, να διαχωριστεί στο Δίκαιο των κρατικών εξουσιών, επονομαζόμενο και ως Οργανωτικό, και στο Δίκαιο των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (Τζέμος, 2013:5).

Στο άρθρο 179 του Συντάγματος, ορίζεται ότι το Σύνταγμα αποτελεί τον υπέρτατο νόμο του κράτους, άρθρο το οποίο πρέπει να λογίζεται παράλληλα με την ερμηνεία του άρθρου 1^A που εισήχθη με τον περί της Πέμπτης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμο 127(I) 2006. Το συγκεκριμένο άρθρο ορίζει ότι καμία συνταγματική διάταξη δεν δύναται να ακυρώνει μέτρα νομοθετικού χαρακτήρα που εφαρμόζονται από τη Δημοκρατία ως αναγκαία από τις υποχρεώσεις της ως κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στην *Υπόθεση Κουλουντής κατά Βουλής των Αντιπροσώπων* (1997: 1029), η πλειοψηφία των Δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου υποστήριξε ότι το Δίκαιο της Ανάγκης έχει αναχθεί, πλέον, ως υπέρτατος κανόνας του Συνταγματικού Δικαίου στην κυπριακή έννομη τάξη αλλά και το θεμέλιο, εν γένει, κάθε κρατικής υπόστασης και οργάνωσης. Ο Δικαστής Πικής σημείωσε, χαρακτηριστικά, ότι στη θεμελιακή Απόφαση Ibrahim αποφασίστηκε ότι το Δίκαιο της Ανάγκης παρέχει το έρεισμα για παρεκκλίσεις από τις συνταγματικές διατάξεις που αφορούν τα κρατικά όργανα καθότι ενυπάρχει κατά πάντα χρόνο στο άρθρο 179 του Συντάγματος (ό.π. π. :1035).

Με βάση τα παραπάνω, το Δίκαιο της Ανάγκης δύναται να χαρακτηριστεί, πλέον, ως ο «μηδενικός νόμος της Κύπρου» (Αιμιλιανίδης κ.ά. 2016: 103-105), με την εισαγωγή του στο κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο να πραγματοποιείται με απώτερο σκοπό την προστασία της ίδιας της ύπαρξης του Συντάγματος καθώς, σε διαφορετική περίπτωση, θα παρέμενε ανενεργό. Έτσι, η μη λήψη μέτρων θα οδηγούσε σε καταστροφή του κράτους και, επομένως, στην αδυναμία τήρησης του Συντάγματος ή οποιουδήποτε

άλλου νόμου. Η ανάγκη στην κυπριακή έννομη τάξη αναγνωρίζεται ως αυτόνομη, θετική πηγή δικαίου και επομένως αναπόσπαστο τμήμα των υπολοίπων νόμων του κράτους με τους οποίους πρέπει και να ερμηνεύεται.

Επομένως, σύμφωνα με τα παραπάνω, η ανάγκη δεν αποτελεί υπερσυνταγματική αρχή αλλά αναπόσπαστο μέρος του ιδίου του Συντάγματος, επανακαθορίζοντας και αναμορφώνοντας τις διατάξεις του όταν υφίσταται υπέρτατη ανάγκη. Τούτο καθιστά το Δίκαιο της Ανάγκης, στην κυπριακή έννομη τάξη, διαφορετικό από άλλες μορφές υπέρβασης όπως η υπέρβαση μέσα από τη μη εφαρμογή της συνταγματικής τάξης, η τροποποίηση, η αντικατάσταση ή ακόμα και η κατάλυσή της μέσα από τη διενέργεια πραξικοπήματος ή η παραχώρηση κυριαρχικών δικαιωμάτων σε διεθνή όργανα (ο.π. π.: 106).

Ο Βενιζέλος (2000: 106), συμφωνεί με τον Αιμιλιανίδη, αναφέροντας ότι το Δίκαιο της Ανάγκης εμφανίζεται ως μια πρόσθετη ρήτρα ερμηνείας των οργανωτικών διατάξεων του Συντάγματος. Κοινός παρονομαστής, αναφέρει, είναι η λειτουργία των συντεταγμένων νόμων χωρίς τη συμμετοχή των Τουρκοκυπρίων, γεγονός το οποίο έχει ως αποτέλεσμα τη λειτουργία των συλλογικών οργάνων μόνο από Ελληνοκύπριους.

4.2 Αρχές και προϋποθέσεις εφαρμογής του Δικαίου της Ανάγκης

Στην Υπόθεση Ibrahim, τέθηκαν ορισμένες προϋποθέσεις για την εφαρμογή του Δικαίου της Ανάγκης που συνοψίζονται από το Λοττίδη (2009: 131-132), οι οποίες, περαιτέρω, αναφέρονται στην ύπαρξη επιτακτικής και αναπόφευκτης ανάγκης που επιβάλλει τη σωτηρία του κράτους ή την επιβίωση ή τη συνέχιση των βασικών λειτουργιών των οργάνων του κράτους. Η ανάγκη αυτή δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με άλλο τρόπο και τα μέτρα που λαμβάνονται είναι τα ευλόγως αναγκαία για αντιμετώπιση της ανάγκης αυτής. Η φύση των μέτρων είναι προσωρινή και πρέπει να περιορίζονται στη διάρκεια της ανάγκης.

Οι αρχές του Δικαίου της Ανάγκης καθορίστηκαν στην Υπόθεση Ibrahim και έτυχαν εξειδίκευσης σε μεταγενέστερο αριθμό αποφάσεων του Ανωτάτου Δικαστηρίου

(Κουλουντής κατά Βουλή των Αντιπροσώπων, 1997: 1029). Η επίκληση του Δικαίου της Ανάγκης θα πρέπει να προσεγγίζεται με μεγάλη προσοχή και ο κίνδυνος που διέρχεται η πολιτεία πρέπει να είναι αντικειμενικά υπαρκτός, άμεσος και έκδηλος, με την ανάγκη να αποτελεί πηγή εξουσίας για ενέργεια κατά τρόπο που δεν προβλέπεται από το νόμο αλλά είναι απαραίτητος κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες για την επιβίωση του κράτους και του λαού (ό.π. π.: 1057).

Στην *Υπόθεση Papantelides v Republic* (1966: 519), το Δικαστήριο έκρινε ότι τα μέτρα που λαμβάνονται στα πλαίσια της επίκλησης του δικαίου της ανάγκης πρέπει να είναι προσωρινά για όσο χρόνο η ανάγκη δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπιστεί με βάση τις πρόνοιες του Συντάγματος. Η έκταση τους πρέπει να είναι αυστηρά περιορισμένη στο βαθμό που χρειάζεται ώστε τα συντεταγμένα όργανα να ασκήσουν την λειτουργία τους που προνοείται από το Σύνταγμα.

Στην *Υπόθεση Manglis v Chimonides* (1967: 516-517), το Ανώτατο Δικαστήριο αναγνώρισε την ύπαρξη επιφυλασσομένης εξουσίας από το κράτος ώστε να λαμβάνει μέτρα που αποκλίνουν από τις διατάξεις του Συντάγματος ενόψει έκτακτης ανάγκης. Τα μέτρα αυτά πρέπει να αποσκοπούν στη συνέχιση της λειτουργίας του κράτους ως οργανική οντότητα που, όμως, δεν πρέπει να απομακρύνονται από τα θεσμικά δημοκρατικά όργανα παρά μόνο στο βαθμό που τούτο είναι απαραίτητο (*Apostolides v Republic*, 1982: 932).

Η εφαρμογή του Δικαίου της Ανάγκης πρέπει να έχει νόμιμη προέλευση και να λειτουργεί με νομοθετική ρύθμιση. Η νομοθετική εξουσία είναι αυτή που διαπιστώνει την ύπαρξη της ανάγκης και αποφασίζει τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν (*Bagdassarian v the Electricity Authority*, 1968: 740). Στη νομοθετική αυτή ρύθμιση πρέπει οι προϋποθέσεις που προβλέπονται για την εφαρμογή του εν λόγω Δικαίου να υφίστανται σε συγκεκριμένες πράξεις νομοθετικού ή εκτελεστικού περιεχομένου που λαμβάνονται για την αντιμετώπιση της ανάγκης και να προκύπτουν μέσα από τις ειδικές περιστάσεις κάθε περίπτωσης (*Theodorides v Plousiou*, 1976: 324).

Όλοι οι νόμοι που ψηφίζονται κατ' επίκληση του Δικαίου της Ανάγκης είναι, τυπικά, αντισυνταγματικοί, ωστόσο, εφαρμόζονται κανονικά για όσο διάστημα διαρκεί η ανάγκη. Ακολούθως, πρέπει είτε να επικυρωθούν είτε να ακυρωθούν και, κατά αυτόν τον τρόπο, δεν τίθεται θέμα μόνιμης τροποποίησης του ίδιου του Συντάγματος (*Κουλουντής v Βουλή των Αντιπροσώπων*, 1997: 1031). Στην *Υπόθεση Pavlides v C.B.C.*

(1986: 1336), κρίθηκε ότι ένας νόμος ο οποίος είναι αντίθετος με το Σύνταγμα, δεν μπορεί να επιζήσει, εκτός εάν ο διάδικος που υποστηρίζει τη συνταγματικότητα του, ικανοποιήσει το Δικαστήριο ότι υπάρχουν οι προϋποθέσεις που προβλέπονται από τις δικαστικές αποφάσεις και τα μέτρα που λήφθηκαν είναι τα απαραίτητα, μη υπερβαίνοντας την αναλογία των μέτρων προς την ανάγκη που υπάρχει.

Σύμφωνα με την Απόφαση Ibrahim, ο έλεγχος των ενεργειών των πολιτειακών οργάνων που λειτουργούν στηριζόμενα στην Αρχή του Δικαίου της Ανάγκης επαφίεται στην αρμοδιότητα του Ανώτατου Δικαστηρίου με σκοπό την αποφυγή αυθαίρετων και καταχρηστικών ενεργειών, το οποίο έχει την αποκλειστική και απεριόριστη αρμοδιότητα να αποφασίζει την έκταση και τα όρια της εφαρμογής του Δικαίου της Ανάγκης σε κάθε περίπτωση που προκύπτει (Λοττίδης, 2009: 131).

Στην *Υπόθεση Aloupas v National Bank* (1983: 68), τονίστηκε από το Δικαστήριο ότι το μέγεθος της καταστροφής που προκάλεσε η τουρκική εισβολή και η στρατιωτική κατοχή, είναι τέτοιας εκτάσεως που δεν είναι δυνατή η εφαρμογή των προνοιών του άρθρου 183 του Συντάγματος περί έκτακτης ανάγκης. Επομένως, μια νομοθεσία η οποία θίγει θεμελιώδη συνταγματικά δικαιώματα και ελευθερίες, μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο από το νόμο της αναγκαιότητας.

Γενικά, το Δίκαιο της Ανάγκης διαμορφώθηκε στην Κύπρο μέσα από σκληρές και απρόβλεπτες διαδικασίες. Η νομολογία που δημιουργήθηκε έμεινε γενικά σταθερή και στις κύριες αρχές και προϋποθέσεις που καθόρισε η Απόφαση Ibrahim. Έχει πλέον νομολογιακά καθιερωθεί ότι, τα μέτρα που λαμβάνονται έχουν την έγκριση της Βουλής των Αντιπροσώπων και τα όρια της αναγκαιότητας υπόκεινται, αδιαμφισβήτητα, σε δικαστικό έλεγχο (Νικολάου, 2000: 193).

4.3 Η διάκριση των εξουσιών ως βασική προϋπόθεση εφαρμογής του Δικαίου της Ανάγκης

Έχοντας υπόψη, λοιπόν, τα όσα αναφέρει η Νικολάου, διαπιστώνεται ότι στην Κυπριακή Δημοκρατία εφαρμόζεται μια διαφορετική μορφή του Δικαίου Ανάγκης από ότι συνήθως (Αμιλιανίδης κ.ά, 2016: 115). Συγκεκριμένα, σε ανάλογες περιπτώσεις

επίκλησης του εν λόγω Δικαίου, η εκτελεστική εξουσία αναλαμβάνει προσωρινά το έργο της νομοθετικής εξουσίας και εκδίδει αναγκαστικούς νόμους. Στην κυπριακή νομολογία δεν προσδίδεται στην εκτελεστική εξουσία να ασκεί εξουσίες κατά εξαιρετικό τρόπο. Αντίθετα, εναπόκειται τόσο στη νομοθετική εξουσία να ψηφίσει τη νομοθεσία κατ'επίκληση του Δικαίου της Ανάγκης όσο και στο Ανώτατο Δικαστήριο να αποφασίσει για τη συνταγματικότητα του.

Ουσιαστικά, νομιμοποιείται το αρμόδιο, συνταγματικά, όργανο να ασκήσει τις συνταγματικές του αρμοδιότητες. Ως εκ τούτου, η εφαρμογή της διάκρισης των εξουσιών αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της νομολογιακής εφαρμογής του Δικαίου της Ανάγκης. Όπως τονίστηκε στην Απόφαση *Ibrahim*, τούτο αποσκοπεί στον αποκλεισμό της πιθανότητας αυθαιρεσίας και περιορισμού της κάθε εξουσίας στα όρια των αρμοδιοτήτων της (Αιμιλιανίδης κ.ά, 2016: 116-119).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου στην *Υπόθεση Koumi v Kontari* (1983: 856-861). Συγκεκριμένα, κατά το σκεπτικό της αναφερόμενης απόφασης, ενώ στο άρθρο 189 του Συντάγματος προβλέπεται ότι εντός πέντε ετών από την εφαρμογή του Συντάγματος μπορούσε να παραμείνει σε ισχύ το κείμενο των νόμων που ήταν γραμμένοι στην αγγλική γλώσσα η οποία επίσης μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και στα Δικαστήρια, η Βουλή των Αντιπροσώπων προχώρησε σε ψήφιση του Ν. 51/1965 που είχε προσωρινή ισχύ και προέβλεπε, βάση του δόγματος την αναγκαιότητας, τη συνέχιση χρήσης της αγγλικής γλώσσας στα Δικαστήρια μέχρι να καταστεί δυνατή η μετάφραση των νόμων.

Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι, αν και ο νόμος ήταν αντίθετος με το Σύνταγμα μπορούσε να δικαιολογηθεί από το δόγμα της αναγκαιότητας και αποδέχτηκε ότι η εκτελεστική και η νομοθετική εξουσία εφήρμοσαν το νόμο έχοντας υπόψη τον όγκο της εργασίας που έπρεπε να εκτελεστεί. Ο υπό αναφορά νόμος καταργήθηκε τον Αύγουστο του 1989 με το Ν. 67/88 (*Kazandlian v Ellinides* (1988:743)).

Στην *Υπόθεση Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου κατά Καραγιώργη* (1991: 179-183), το Δικαστήριο αποφάσισε ότι ο διορισμός μελών διοικητικού συμβουλίου είναι πράξη εκτελεστική και επομένως η νομοθετική εξουσία δεν μπορεί να επεμβαίνει στο έργο της εκτελεστικής εξουσίας. Τονίστηκε ότι η αρχή της διάκρισης των εξουσιών οριοθετεί το πεδίο λειτουργίας και της δράσης των φορέων κρατικής εξουσίας. Όταν το Σύνταγμα

δεν αποδίδει ρητά εξουσία σε ορισμένο φορέα αυτή κατανέμεται στον κλάδο της πολιτειακής εξουσίας στον οποίο η ίδια η φύση της την κατατάσσει.

Τούτο επιβεβαιώθηκε και με την Αναφορά αρ. 4/92 (*Πρόεδρος της Δημοκρατίας ν. Βουλής των Αντιπροσώπων*) (1992: 3-4), όπου αποφασίστηκε ότι η κατανομή των εξουσιών της ελληνικής Κοινοτικής Συνέλευσης, μετά την απόφαση αυτοδιάλυσής της με τον Ν. 12/65 που βασίστηκε στο Δίκαιο της Ανάγκης, κατανεμήθηκε ορθά και ανάλογα με τη φύση τους τόσο στη νομοθετική όσο και στην εκτελεστική εξουσία βάσει της αρχής της διάκρισης των εξουσιών.

Ακόμα, μια σαφής περίπτωση διαχωρισμού των εξουσιών στη νομολογία αποτελεί η *Υπόθεση The Republic ν Sampson* (1977: 2), όπου το Δικαστήριο τόνισε ότι η αμνηστία που είχε χορηγήσει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, στους πραξικοπηματίες σε ομιλία του στις 07/12/1974, δεν είχε οποιαδήποτε νομική ισχύ έστω και κατ' επίκληση του Δικαίου της Ανάγκης αφού η Βουλή των Αντιπροσώπων βρισκόταν σε λειτουργία και θα μπορούσε, με βάση το Δίκαιο της Ανάγκης, να υιοθετήσει σχετικό νόμο.

Στην *Υπόθεση Pastellopoulos ν The Republic* (1985: 165), το Δικαστήριο αν και αποδέχτηκε την ίδρυση της Εθνικής Φρουράς βάσει του Δικαίου της Ανάγκης, απέρριψε, εντούτοις, τις πρόνοιες του περί Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα και Δικονομίας, αναφορικά με το ζήτημα του διορισμού του Προέδρου του Στρατιωτικού Δικαστηρίου από το Υπουργικό Συμβούλιο. Το Δικαστήριο τόνισε ότι η πρόνοια αυτή αποτελούσε παρέμβαση της εκτελεστικής εξουσίας στη διοίκηση της δικαιοσύνης καθότι, σύμφωνα με τις συνταγματικές πρόνοιες και δη κατά τα άρθρα 152 παρ. 1 και 157 παρ. 2 του Συντάγματος, η δικαστική εξουσία ασκείται από το Ανώτατο Δικαστήριο.

4.4 Οι νομολογιακές αρχές που αναπτύχθηκαν για τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων από την Απόφαση Ibrahim και έπειτα.

Στο Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας έχει θεσπιστεί ένα μεικτό σύστημα που αφορά τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων. Στα άρθρα 140, 141 και 142

του Συντάγματος προβλέπεται προληπτικός έλεγχος ενώ στα άρθρα 139 και 144 του Συντάγματος, αντίστοιχα, κατασταλτικός έλεγχος τη συνταγματικότητας των νόμων, με τον έλεγχο να καθίσταται συγκεντρωτικός καθότι ασκείται από το Ανώτατο Δικαστήριο (Λοττίδης, 2009: 142).

Σύμφωνα με την Απόφαση Ibrahim, ο κατασταλτικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων που άνηκε στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο, κατά το άρθρο 144 παρ. 1 του Συντάγματος, καθίσταται διάχυτος, ασκούμενος από όλα τα Δικαστήρια σε κάθε βαθμό και δικαιοδοσία. Οι σχετικές αποφάσεις τους υπόκεινται σε έφεση όπως όλες οι αποφάσεις των πρωτόδικων Δικαστηρίων (Νικολάου, 2000: 98). Θέματα αντισυνταγματικότητας μπορούν να εγερθούν σε οποιοδήποτε στάδιο της δικαστικής διαδικασίας ακόμα και στις τελικές αγορεύσεις (Νικολάου, 2000: 126).

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, σύμφωνα με τις νομολογιακές αρχές εφαρμογής του Δικαίου της Ανάγκης που έχουν καθιερωθεί, όλα τα μέτρα που λαμβάνονται κατ'επίκλησή του πρέπει να έχουν νόμιμη προέλευση μέσω ειδικής νομοθετικής ρύθμισης. Παρόλο που όλοι οι σχετικοί νόμοι είναι αντισυνταγματικοί, εφαρμόζονται για όσο διάστημα διαρκεί η ίδια η ανάγκη. Σύμφωνα με την Απόφαση Ibrahim, οι πρόνοιες των νόμων που θεσπίζονται βάσει του Δικαίου της Ανάγκης δεν πρέπει να απομακρύνονται από τις συνταγματικές διατάξεις πέραν από ότι η ίδια η ανάγκη απαιτεί ώστε το συνταγματικό όργανο να ανταποκριθεί στα καθήκοντα και την αποστολή του (Νικολάου, 2000: 98).

Ο έλεγχος των ενεργειών των πολιτειακών οργάνων που λειτουργούν στηριζόμενα στην αρχή του Δικαίου της Ανάγκης είναι στην αρμοδιότητα του Ανώτατου Δικαστηρίου το οποίο ανέλαβε αυτόκλητα να ελέγχει τα προαπαιτούμενα της εφαρμογής του με συνεχή και πολύ αυστηρό έλεγχο. Ως εκ τούτου, αποτελεί ένα υποκατάστατο δίκαιο που επιτρέπει την προσαρμογή συνταγματικών διατάξεων που έχουν καταστεί αναποτελεσματικές εξαιτίας εξαιρετικών περιστάσεων που ο συνταγματικός νομοθέτης δεν έχει προβλέψει (Βασιλακάκης, Παπασάββας, 2002: 132-133).

Στην *Υπόθεση Aloupas v National Bank* (1983: 63-70), διαπιστώνονται τα όσα αναφέρονται ως άνω. Αντικείμενο του Δικαστηρίου ήταν ο έλεγχος της συνταγματικότητας συγκεκριμένων άρθρων του Ν. 24/79 περί Απαλλαγής Χρεών (Προσωρινές Διατάξεις). Το Δικαστήριο έκανε αποδεκτό ότι η εν λόγω νομοθεσία θεσπίστηκε για την αντιμετώπιση των συνεπειών που προκλήθηκαν συνέπεια της τουρκικής εισβολής.

Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, το μέγεθος της καταστροφής ήταν τέτοιο ώστε δεν μπορούσε να αντιμετωπιστεί βάσει των σχετικών προνοιών του άρθρου 183 του Συντάγματος, αλλά μόνο κατ' επίκληση του Δικαίου της Ανάγκης αφού, επί της ουσίας, παραβίαζε συνταγματικές πρόνοιες. Λαμβάνοντας υπόψη ότι τέτοιας φύσεως νομοθετικά μέτρα υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο για να διαπιστωθεί αν δικαιολογούνται από την καταστροφή σε σχέση με την οποία είχαν θεσπιστεί, το Δικαστήριο κατέληξε ότι ίσχυαν οι αρχές που νομολογιακά είχαν, προηγουμένως, τεθεί. Τονίστηκε, ιδιαίτερα, ότι το κράτος είχε την υποχρέωση να λάβει έκτακτα μέτρα επειδή η συνταγματική τάξη είχε υποστεί ανάγκη για δράση όσον αφορά τη διασφάλιση του κοινωνικού συνόλου, με αποτέλεσμα ο νόμος να κριθεί ως συνταγματικός.

Η Απόφαση Ibrahim δημιούργησε σχετική νομολογία όσον αφορά τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων, οι οποίες συνοψίζονται σε συγκεκριμένες αρχές που έχουν την προέλευση τους και σε αποφάσεις αμερικανικών δικαστηρίων. Ως εκ τούτου, για να κηρυχτεί ένας νόμος ως αντισυνταγματικός, πρέπει τούτο να αποδειχθεί πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας. Η προσέγγιση του Δικαστηρίου στην εφαρμογή και ερμηνεία του Συντάγματος πρέπει να είναι κυρίως πολιτική παρά νομική, λαμβάνοντας υπόψη τις σύγχρονες ανάγκες χωρίς να παραγνωρίζονται οι κατευθυντήριες γραμμές του γραπτού κειμένου (Νικολάου, 2000: 106-107).

Στην *Απόφαση Kyriakides v The Council for Registration of Architects and Civil Engineers* (1965: 160-163), οι αρχές αυτές διευρύνθηκαν καθώς καθορίστηκε ότι το Δικαστήριο πρέπει να καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε ο νόμος ή η διάταξη να ερμηνεύονται κατά τρόπο που να συνάδει με τις συνταγματικές διατάξεις. Το Δικαστήριο οφείλει να διερευνά μόνο τη συνταγματική συνέπεια του νόμου χωρίς να υπεισέρχεται σε άλλα επί μέρους θέματα και επιλαμβάνεται θέματα συνταγματικότητας μόνο εάν τούτο είναι απόλυτα αναγκαίο για τη διάγνωση της υπόθεσης και την επίλυση των επίδικων θεμάτων.

Επίσης, ο κανόνας Συνταγματικού Δικαίου που διαμορφώνεται από το Δικαστήριο, δεν μπορεί να είναι ευρύτερος από ότι απαιτούν τα πραγματικά περιστατικά στα οποία θα τύχει εφαρμογής, με το Δικαστήριο να είναι σε θέση να διαχωρίζει τα έγκυρα από τα άκυρα μέρη του εκάστοτε νόμου τα οποία και απορρίπτει. Έτσι, το νομοθέτημα απορρίπτεται στην ολότητα του μόνο στην περίπτωση που και τα δυο μέρη αποτελούν αδιάσπαστο σύνολο (Νικολάου, 2000: 107-126).

4.5 Η αναθεωρητική εξουσία της Βουλής των Αντιπροσώπων κατ' επίκληση του Δικαίου της Ανάγκης

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, σύμφωνα με τις πρόνοιες του άρθρου 182 παρ. 1 του Συντάγματος, καμία από τις θεμελιώδεις πρόνοιες του Συντάγματος όπως εκτίθενται στο Παράρτημα ΙΙΙ μπορεί να τύχει τροποποίησης, προσθήκης ή κατάργησης. Τα υπόλοιπα άρθρα, σύμφωνα με τις διατάξεις των παραγράφων 2 και 3 του ιδίου άρθρου, μπορούν να τύχουν τροποποίησης με τις θετικές ψήφους επί του ποσοστού 2/3 τόσο των Ελληνοκυπρίων όσο και των Τουρκοκυπρίων βουλευτών.

Η κυπριακή πολιτεία μέχρι και το 1989, δεν επέλεξε να προβεί σε οποιαδήποτε τροποποίηση του Συντάγματος. Αρκέστηκε, μόνο, στην εφαρμογή νόμων βασισμένων στο Δίκαιο της Ανάγκης και τη νομολογία που είχε ήδη αναπτυχθεί. Η πρώτη απόπειρα έγινε με τη ψήφιση του Περί της Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος Ν. 95/1989, όπου τροποποιήθηκε το άρθρο 111 του Συντάγματος ενώ, θεμελιώδης θεωρήθηκε ο περί της Δεύτερης Τροποποίησης του Συντάγματος Ν. 106(Ι)/1996, όπου πραγματοποιήθηκε τροποποίηση του άρθρου 63 του Συντάγματος ώστε να έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν, πολίτες από την ηλικία των 18 ετών (Βενιζέλος, 2000: 107).

Η συνταγματικότητα του Ν. 95/1989 κρίθηκε, σχετικά, από το Ανώτατο Δικαστήριο το οποίο έκρινε ότι η Βουλή των Αντιπροσώπων δεν είχε δικαίωμα να προβεί σε τροποποίηση του Συντάγματος κατά παράβαση του άρθρου 182 παρ. 3 παρόλο που η απόφαση λήφθηκε ομόφωνα λόγω της απουσίας των Τουρκοκύπριων βουλευτών. Το Δικαστήριο τόνισε ότι το Δίκαιο της Ανάγκης, όπως νομολογιακά καθιερώθηκε, είναι μέτρο προσωρινό, άρρηκτα συνυφασμένο με την ανάγκη που

επιδιώκει να αντιμετωπίσει ενώ η τροποποίηση του Συντάγματος είναι μέτρο μόνιμο που μεταβάλλει τους θεσμούς της ίδιας της πολιτείας.

Η δυνατότητα της Βουλής των Αντιπροσώπων να προβαίνει σε τροποποίηση μη θεμελιωδών άρθρων του Συντάγματος έγινε τελικά αποδεκτή στην *Υπόθεση Νικολάου κατά Νικολάου* ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου, η οποία λογίζεται ως η σημαντικότερη υπόθεση σε σχέση με το Δίκαιο της Ανάγκης μετά την Απόφαση Ibrahim (Αιμιλιανίδης κ.ά, 2016: 141). Στη συγκεκριμένη υπόθεση κρίθηκε κατά πόσο ο περί της Πρώτης Τροποποιήσεως του Συντάγματος Ν. 95/89 που τροποποιούσε το Άρθρο 111 του Συντάγματος ήταν αντισυνταγματικός. Το Δικαστήριο αποφάσισε, μετά από ισοψηφία, ότι η εν λόγω τροποποίηση ήταν συνταγματική καθότι δεν είχε ανατραπεί το τεκμήριο της συνταγματικότητας. Κρίθηκε δη περαιτέρω, ότι το Δίκαιο της Ανάγκης δικαιολογούσε την άσκηση της αναθεωρητικής εξουσίας της Βουλής των Αντιπροσώπων με βάση τις πρόνοιες του άρθρου 182 του Συντάγματος και με μόνο την προβλεπόμενη πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων βουλευτών λόγω της απουσίας των Τουρκοκυπρίων βουλευτών και για όσο χρονικό διάστημα διαρκούν οι εξαιρετικές περιστάσεις (Νικολάου κατά Νικολάου, 1992: 1341).

Στην *Υπόθεση Κουλουντής ν Βουλή των Αντιπροσώπων* (1997: 1029-1031), η πλειοψηφία της Ολομέλειας του Ανωτάτου Δικαστηρίου αποφάσισε ότι η Βουλή των Αντιπροσώπων, με βάση το Δίκαιο της Ανάγκης, μπορεί να προβαίνει στην τροποποίηση μη θεμελιωδών άρθρων του Συντάγματος με την πλειοψηφία των 2/3 των Ελληνοκυπρίων βουλευτών (Βασιλακάκης, Παπασάββας, 2002: 134).

Στην υπό αναφορά απόφαση κρίθηκε κατά πόσο ο περί της Τρίτης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμος Ν115(Ι)/96 με τον οποίο αντικαταστάθηκε η διάταξη του άρθρου 66 παρ. 2 του Συντάγματος με την πρόνοια ότι, σε περίπτωση κένωσης θέσης βουλευτή, αυτή πληρούται σύμφωνα με τις πρόνοιες σχετικού νόμου. Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι η Βουλή των Αντιπροσώπων άσκησε αρμοδιότητες που της παρέχονται από το ίδιο το Σύνταγμα και ότι η τροποποίηση δεν ήταν ασύμφωνη με οποιαδήποτε συνταγματική διάταξη, με το μόνο λόγο περί αντισυνταγματικότητας που προβλήθηκε να είναι η απουσία των Τουρκοκυπρίων βουλευτών.

Ωστόσο, η αναθεωρητική εξουσία της Βουλής των Αντιπροσώπων, αποτελεί μια από τις βασικές της αρμοδιότητες και μια από τις συνέπειες της δημοκρατικής μορφής του ίδιου του πολιτεύματος. Η σημερινή πραγματικότητα έχει καταστήσει ορισμένες

συνταγματικές πρόνοιες μακριά από την πραγματικότητα με αποτέλεσμα να απαιτείται η βοήθεια του Δικαίου της Ανάγκης ώστε το κράτος να είναι σε θέση να λειτουργήσει.

Με βάση το Δίκαιο της Ανάγκης, το άρθρο 182 παρ. 3 του Συντάγματος που αναφέρεται στην πλειοψηφία των 2/3 των Τουρκοκυπρίων βουλευτών και το ζήτημα της τροποποίησης του Συντάγματος, αναστέλλεται. Εφόσον κάθε νόμος που ψηφίζεται κατ' επίκληση του Δικαίου της Ανάγκης είναι αντισυνταγματικός και παραμένει αντισυνταγματικός, αλλά εφαρμόζεται για όσο διάστημα διαρκεί η κατάσταση ανάγκης, δεν τίθεται θέμα μόνιμης τροποποίησης του Συντάγματος (Κουλουντής ν Βουλή των Αντιπροσώπων, 1997: 1031).

4.6. Θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και το Δίκαιο της Ανάγκης

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το Μέρος II του Συντάγματος αφορά την προστασία των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών, βασιζόμενο, κυρίως, στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΣΔΑ). Στο άρθρο 33 του Συντάγματος ορίζεται ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες δεν μπορούν να τύχουν οποιοδήποτε περιορισμού ή δέσμευσης πέραν από των αναφερομένων στο ίδιο Σύνταγμα.

Η προστασία αυτή συναρτάται ερμηνευτικά τόσο με το άρθρο 35 του Συντάγματος το οποίο ορίζει ότι κάθε μια από τις τρεις λειτουργίες του κράτους διασφαλίζει τα εν λόγω δικαιώματα και ελευθερίες εντός των αρμοδιοτήτων της όσο και το άρθρο 179 του Συντάγματος που ορίζει ότι το Σύνταγμα είναι ο υπέρτατος νόμος της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η συμπερίληψή τους στο Σύνταγμα διασφαλίζει την προστασία τους και τους δίνει επαυξημένο κύρος, ενώ, παράλληλα, προστατεύονται άρρηκτα από τα Δικαστήρια (Παρασκευά, 2015: 6-7).

Τα ανθρώπινα δικαιώματα διαχωρίζονται, κατά τη δόκιμη θεωρία του Συνταγματικού Δικαίου, σε ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά, με τη συγκεκριμένη κατάταξη να είναι σχηματική και σχετική αφού παρουσιάζουν παραπληρωματικότητα μεταξύ τους, επηρεάζοντας αμοιβαία την κατοχύρωση και την άσκησή τους. Φορείς

είναι τόσο φυσικά όσο και νομικά πρόσωπα, ενώ αποδέκτες είναι όλοι οι φορείς κρατικής και δημόσιας εξουσίας καθώς επίσης νόμοι συμβατοί με τα θεμελιώδη δικαιώματα (Παρασκευά, 2015: 16-25).

Τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες έχουν σκοπό την προστασία του ατόμου από την αυθαίρετη δράση της κρατικής εξουσίας. Ωστόσο, σύμφωνα με την, εκ της γερμανικής νομικής θεωρίας εκπηγαζόμενη, θεωρία της τριτενέργειας, πρακτικά η άσκηση τους μπορεί να παρακωλυθεί πέραν από τους κρατικούς φορείς και από ιδιώτες (Παρασκευά, 2015: 26-31). Τα ανθρώπινα δικαιώματα τυγχάνουν άμεσου περιορισμού όταν τούτο προβλέπεται ρητά από το Σύνταγμα ή νομοθετικού περιορισμού αν αυτό το επιτρέπει το Σύνταγμα. Οι περιορισμοί βασίζονται σε γενικές αρχές της νομιμότητας, της αναγκαιότητας, της αναλογικότητας και της ισότητας που απορρέουν από το ίδιο το Σύνταγμα (Παρασκευά, 2015: 32-40).

Κατά τη μακρόχρονη εφαρμογή του Δικαίου της Ανάγκης στην κυπριακή έννομη τάξη, ουδέποτε σκοπός υπήρξε ο περιορισμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Στην Υπόθεση *Ibrahim*, σκοπός του Δικαστηρίου ήταν η ομαλή λειτουργία της δικαστικής εξουσίας ώστε οι πολίτες να ασκήσουν αποτελεσματικά δικαιώματα ατομικής φύσεως τα οποία περιορίζονταν (Αιμιλιανίδης κ.ά., 2016: 132). Η δυνατότητα περιορισμού θεμελιωδών δικαιωμάτων σύμφωνα με το Δίκαιο της Ανάγκης εξετάστηκε αρχικά στην Υπόθεση *Chimonides v Manglis* (1967). Η πλειοψηφία του Δικαστηρίου έκρινε ότι αναστολή των δικαιωμάτων μπορούσε να γίνει μόνο βάση των προνοιών του άρθρου 183 του Συντάγματος που προέβλεπε την κατάσταση ανάγκης και καμιά άλλη παρέκκλιση από τις συνταγματικές πρόνοιες ήταν αποδεκτή (Αιμιλιανίδης κ.ά., 2016: 132-134).

Ωστόσο, στην Υπόθεση *Alouras v National Bank* (1983), οι ενάγοντες ισχυρίστηκαν ότι οι πρόνοιες των άρθρων 3 και 4 του Περί Ανακουφίσεως Οφειλετών (Προσωρινές Διατάξεις) Ν. 24/79 ήταν ενάντια σε ορισμένες συνταγματικές διατάξεις και δη ενάντια σε εκείνες του άρθρου 6 (διάκριση μεταξύ μελών των δύο Κοινοτήτων), του άρθρου 23 (δικαίωμα περιουσίας), του άρθρου 24 (συνεισφορά στα δημόσια βάρη), του άρθρου 25 (δικαίωμα εξάσκησης επαγγέλματος), του άρθρου 26 (δικαίωμα του συμβάλλεστε), του άρθρου 28 (δικαίωμα ίσης μεταχείρισης έναντι του νόμου) όπως και του άρθρου 30 (δικαίωμα προσφυγής ενώπιον της δικαιοσύνης) του Συντάγματος (ό.π. π.: 6, 63).

Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι σε περίπτωση που το κράτος αντιμετωπίζει μια κρίση την οποία δεν μπορεί να τη διαχειριστεί με την κήρυξη εκτάκτου ανάγκης, σύμφωνα με τις πρόνοιες του άρθρου 183 του Συντάγματος, τότε μπορεί να καταφύγει σε μέτρα που θα έχουν ως αποτέλεσμα τον περιορισμό ή και ακόμα τη στέρηση θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Τούτο μπορεί να γίνει παρά τη διάταξη του άρθρου 33 του Συντάγματος βάσει του Δικαίου της Ανάγκης, νοουμένου ότι θα υπάρχει δικαστικός έλεγχος ο οποίος διασφαλίζει ότι τα μέτρα που λαμβάνονται είναι ανάλογα της κρίσεως (ό.π. π.: 64).

Ο περιορισμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων σχετίζεται, κυρίως, με τις συνέπειες της τουρκικής εισβολής (Αιμιλιανίδης κ.ά., 2016: 136-137), ενώ πολλές ήταν οι περιπτώσεις όπου νόμοι κρίθηκαν ως συνταγματικοί μεταγενέστερα αυτής. Χαρακτηριστικά, συνταγματικά κρίθηκαν τα διατάγματα επίταξης των τουρκοκυπριακών περιουσιών για την προσωρινή αποκατάσταση Ελληνοκυπρίων εκτοπισθέντων, ενώ, ο Ν. 10/92 που αφορά ζητήματα επίταξης περιουσίας για σκοπούς άμυνας κρίθηκε ως συνταγματικός βάσει του Δικαίου της Ανάγκης για την Άμυνα της Κύπρου. Αντίστοιχα, με το Ν. 139/91, με τον οποίο όλη η τουρκοκυπριακή περιουσία στις, υπό τον έλεγχο του κράτους, περιοχές περιήλθε σε καθεστώς κηδεμονίας, κρίθηκε ότι δεν παραβίαζε τις συνταγματικές διατάξεις αφού αποσκοπούσε στην προσωρινή προστασία και διαχείρισή τους για όσο διάστημα διαρκούσε η έκρυθμη κατάσταση στην Κύπρο.

Παρά την αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων από τις συνταγματικές δομές του κράτους και τον αυτοπεριορισμό τους στις κατεχόμενες περιοχές, η Κυπριακή Δημοκρατία δεν μπορεί να επικαλεσθεί το Δίκαιο της Ανάγκης και να αποκλείσει από τα συνταγματικά τους δικαιώματα, μέλη της εν λόγω Κοινότητας τα οποία διαμένουν σε περιοχές υπό τον έλεγχο της (Αιμιλιανίδης κ.ά., 2016: 153). Παράδειγμα αποτελεί η ρύθμιση, μέσω νόμου, περί της τέλεσης γάμων μεταξύ των μελών της εν λόγω Κοινότητας παρά το γεγονός ότι, σύμφωνα με το Σύνταγμα, τούτο είναι στην αρμοδιότητα της τουρκικής Κοινοτικής Συνέλευσης, ενώ, χαρακτηριστικό τίθεται το γεγονός της δικαίωσης Τουρκοκυπρίων που διέμεναν στις ελεγχόμενες, από την Κυπριακή Δημοκρατία, περιοχές, από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ) που επικαλέστηκαν το Δίκαιο της Ανάγκης, απόφαση η οποία οδήγησε τη Δημοκρατία στην εγγραφή τους στον εκλογικό κατάλογο των Ελληνοκυπρίων (ό.π. π.: 166-167).

Τέλος, στην *Υπόθεση Φυλακτού ν Δημοκρατίας* (2013: 3), που αφορούσε τις αποκοπές της αντιμισθίας των ίδιων των Δικαστών, λόγω της οικονομικής κρίσης, το Ανώτατο Δικαστήριο αποφάσισε ότι η ανεξαρτησία της Δικαστικής Υπηρεσίας αποσκοπεί στη διασφάλιση της λεπτής εξισορρόπησης μεταξύ ατομικών δικαιωμάτων και κρατικών εξουσιών. Ο Γενικός Εισαγγελέας, έθεσε στην προφορική αγόρευση, ζήτημα περί εφαρμογής του Δικαίου της Ανάγκης, με το Δικαστήριο, ωστόσο, να απορρίπτει τη θέση του καθότι δεν είχε γίνει επίκλησή του κατά τη ψήφιση του σχετικού νόμου (ό.π.π.: 3-4). Επίσης, άξιο μνείας χαρακτηρίζεται το γεγονός ότι σε άλλες αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου οι οποίες αφορούσαν νομοθετήματα για τη μείωση των συντάξεων δημόσιων αξιωματούχων ή τη διασφάλιση δικαιωμάτων οφειλετών και εγγυητών που σχετίζονταν με την οικονομική κρίση, το Δικαστήριο έκρινε τις νομοθεσίες ως αντισυνταγματικές δίχως να εξετάζει ζητήματα εφαρμογής του Δικαίου της Ανάγκης, με τη Βουλή των Αντιπροσώπων, παράλληλα, να προβαίνει, σε επίκλησή του κατά τη ψήφιση των σχετικών νομοθεσιών (Αιμιλιανίδης κ.α., 2016: 138-139).

Επίλογος

Συνεπάγεται λοιπόν η στοιχειοθέτηση της ερευνητικής υπόθεσης ότι «Το Δίκαιο της Ανάγκης αποτελεί το θεμέλιο της Κυπριακής Δημοκρατίας» ή τα ερευνητικά ευρήματα οδηγούν σε ένα διαφορετικό αποτέλεσμα;

Από τις βιβλιογραφικές αναφορές και νομολογίες που έχουν παρατεθεί διαπιστώνεται ότι η τουρκοκυπριακή κοινότητα αποτελεί κατάλοιπο της οθωμανικής κατοχής της Κύπρου. Παρά το γεγονός ότι η Τουρκία παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμα επί της Κύπρου με τη Συνθήκη της Λωζάννης το 1923, η προσπάθεια αυτοδιάθεσης των Ελλήνων της Κύπρου, με κύριο αίτημά τους την ένωση με τον εθνικό κορμό, οδήγησε τη Μ. Βρετανία και την Τουρκία στην ανάδειξη της τουρκικής κοινότητας από απλή μειονότητα σε συνιδιοκτήτη της εξουσίας. Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε σε όλη την εξέλιξη, το ψυχροπολεμικό κλίμα της εποχής, όπου η Τουρκία επεδίωξε, και επέτυχε, εν μέρει, το 1974, τη διχοτόμηση η οποία της εξασφαλίζει ασφάλεια και πρόσβαση στην Ανατολική Μεσόγειο.

Μέσα σε αυτό το πολιτικό κλίμα, δόθηκε στους Έλληνες της Κύπρου μια «εξαρτημένη» ανεξαρτησία η οποία ικανοποιούσε τα συμφέροντα των εγγυητριών δυνάμεων αλλά όχι του κυπριακού λαού, με την τουρκοκυπριακή κοινότητα να αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο, ουσιαστικό ρυθμιστή του ιδίου του πολιτεύματος. Το Σύνταγμα του νέου Κράτους ήταν δοτό, αποτέλεσμα ειδικών συμφωνιών, άκαμπτο και εκτενές, χωρίς οποιαδήποτε πρόνοια περί δυνατότητας αναθεώρησης των βασικών του διατάξεων ή πρόβλεψης επίλυσης διαφορών.

Απουσίαζε παντελώς η άσκηση της λαϊκής κυριαρχίας, χαρακτηριζόμενο, μάλιστα, ως «νομικό τέρας». Σε αυτό εντοπίζονται έξι αρχές, ήτοι η αρχή του δυαδισμού, η οποία διαχώρισε το λαό σε δύο Κοινότητες στις οποίες κατανεμήθηκε η άσκηση των εξουσιών, η αρχή της Προεδρικής Δημοκρατίας, που όρισε τον Πρόεδρο ως Αρχηγό της Πολιτείας που, όμως, ελεγχόταν από τον Αντιπρόεδρο, η δημοκρατική αρχή που εφαρμόστηκε μόνο όσον αφορούσε τη δυνατότητα κάθε Κοινότητας να εκλέγει τους αντιπροσώπους της, η αρχή της διάκρισης των εξουσιών που διαχώρισε τις τρεις λειτουργίες της πολιτείας αλλά η άσκηση κάθε εξουσίας εξαρτιόταν από τη διάθεση

συνεργασίας των αντιπροσώπων κάθε Κοινότητας και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου όπου τέθηκαν οι συνταγματικές πρόνοιες αλλά πόσο τούτο ήταν δυνατόν να εφαρμοστεί πλήρως μέσα από ένα δικοινοτικό πρότυπο αποτελεί ένα σημαίνον ερώτημα.

Η αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων από τα συντεταγμένα όργανα του κράτους απείλησε την επιβίωση του ιδίου του κυπριακού κράτους και, συνεπώς, του λαού του ως εγγυητή της ύπαρξης και της ασφάλειάς του. Σε αυτό το σημείο, χρονικά, πραγματοποιήθηκε η επίκληση της αρχής περί του ότι «η σωτηρία του λαού είναι ο υπέρτατος νόμος». Με τη ψήφιση του περί Απονομής Δικαιοσύνης Νόμου και την Απόφαση Ibrahim, τέθηκαν οι νομολογιακές αρχές για την εφαρμογή του Δικαίου της Ανάγκης στην κυπριακή συνταγματική τάξη. Επιτεύχθηκε να λειτουργήσουν τα συνταγμένα κρατικά όργανα με όρους πέραν του Συντάγματος και με την εισαγωγή προσωρινών νόμων.

Δυστυχώς, όπως διαφαίνεται ξεκάθαρα, το κράτος ουδέποτε επανήλθε στην ομαλότητα. Η τουρκική εισβολή και οι συνέπειες της επέτειναν τη συνέχιση της εφαρμογής του Δικαίου της Ανάγκης για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα που θα μπορούσε να λεχθεί ότι πρόκειται για μία ιδιάζουσα συνταγματική ανωμαλία. Ωστόσο κρίνεται ως ο μόνος τρόπος εντός της συνταγματικής τάξης που νομολογήθηκε μέχρι σήμερα, ώστε το κράτος να συνεχίσει να υφίσταται. Μάλιστα, η μακρά διάρκεια εφαρμογής του οδήγησε και σε τροποποιήσεις μη θεμελιωδών άρθρων του Συντάγματος αν και τούτο αποφεύχθηκε μέχρι το 1989 ώστε να ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες.

Έχουν εκφραστεί διάφορες απόψεις για τη θέση που επέχει το Δίκαιο της Ανάγκης στην κυπριακή συνταγματική τάξη αφού έχει χαρακτηριστεί ως ο υπέρτατος κανόνας ή ως ο μηδενικός νόμος της Κύπρου. Ωστόσο επανερχόμενοι στις βασικές συνταγματικές αρχές που διέπουν το κυπριακό Σύνταγμα διαπιστώνεται ότι, ουσιαστικά, με την εφαρμογή του υποκαθίσταται μόνο η δυαδική αρχή. Ως εκ τούτου, διαπιστώνεται ότι εξυπηρετεί αυτό για το οποίο τέθηκε σε εφαρμογή, ήτοι την αδυναμία λειτουργίας του ιδίου του κράτους εν τη απουσία της μίας εκ των δύο ιδρυτικών Κοινοτήτων.

Είναι φανερό ότι στην Κυπριακή Δημοκρατία έχει διαμορφωθεί ένα ιδιότυπο Δίκαιο της Ανάγκης προσαρμοσμένο να εξυπηρετήσει τις επιτακτικές ανάγκες για τις

οποίες έγινε η επίκληση του. Δεν αποτελεί εργαλείο στα χέρια της εκτελεστικής εξουσίας για την αντιμετώπιση μιας κρίσεως με την παράλληλη αναστολή των αρμοδιοτήτων της νομοθετικής εξουσίας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Υποστυλώνει τη λειτουργία του κράτους μέσα από νομοθετικές ρυθμίσεις και υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο. Επομένως υπό τις συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί και διαρκούσης της έκρυθμης κατάστασης, διαπιστώνεται ότι, πράγματι, το Δίκαιο της Ανάγκης αποτελεί το θεμέλιο της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόφωνη

Αγγελάκης, Ν. (2002) Το Κυπριακό μέχρι Σήμερα. *Μεσόγειος*. Ανακτήθηκε Φεβρουάριος 23, 2018 από <http://www.kairatos.com.gr/kypros.htm>

Αιμιλιανίδης, Α. (2003), *Η κοινοβουλευτική συνύπαρξη Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, 1960-1963*, Λευκωσία : Εκδόσεις Επιφανίου.

Αιμιλιανίδης, Α. (2006) *Η υπέρβαση του Κυπριακού Συντάγματος*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Σακκουλά

Αιμιλιανίδης, Α. , Παπαστυλιανός Χ. Στρατηλάτης Κ., (2016) *Η Κυπριακή Δημοκρατία και το δίκαιο της Ανάγκης*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Σακκουλά

Βασιλάκης, Ε., Παπασάββας, Σ. (2002) *Στοιχεία Κυπριακού Δικαίου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σακκουλά

Βενιζέλος, Ε. (2000) *Το κυπριακό ζήτημα. Η Κυπριακή Συνταγματική Τάξη και η προοπτική ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Πέντε μελέτες για την αντοχή των συνταγματικών υλικών στην Κύπρο*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Σακκουλά.

Διακομιχάλη, Α. Μ. Ε. (2010). *Η δημιουργία και η εξέλιξη του Κυπριακού κράτους και ο ρόλος της εξωτερικής πολιτικής των τριών εγγυητριών δυνάμεων* (Master's thesis). Ανακτήθηκε Φεβρουάριος 23, 2018 από <http://hellanicus.lib.aegean.gr>

Θεοδούλου, Σ. (2011) *Διάκριση και αρμοδιότητες των τριών εξουσιών, νομοθετικής, εκτελεστικής, δικαστικής*. Ανακτήθηκε Μάρτιος 4, 2018 από <http://www.law.gov.cy>

Θεοδωρίδης, Π.Π.(2013) *ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ Ανθρώπινα δικαιώματα, Κατάσταση Εξαίρεσης και Ποινικό Δίκαιο του εχθρού*(degree thesis). Ανακτήθηκε Μάρτιος 8, 2018 από <http://ikee.lib.auth.gr>

Καζαμίας, Γ. (2010), *Κυπριακή Δημοκρατία 1960-1974: από την ανεπιθύμητη ανεξαρτησία στην τουρκική εισβολή, Εναλλακτικό διδακτικό Υλικό*, Λευκωσία : Ανοιχτό Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Κατσανέβας, Κ. (2012) Το δίκαιο της Ανάγκης. *Πάντειο Πανεπιστήμιο*. Ανακτήθηκε Φεβρουάριος 24, 2018 από <http://kratoskaidikaio.blogspot.com.cy/2012/06/blog-post.html>

Καυκαρίδης, Χ. (2008). *Η τούρκικη πολιτική στην Κύπρο από το 1923 έως το 1960 και οι βασικοί εσωτερικοί και εξωτερικοί παράγοντές διαμόρφωσής της* (doctoral's thesis). Ανακτήθηκε Φεβρουάριος 28, 2018 από <https://hub.lib.ucy.ac.cy/handle/7/39540>

Κλουκινιώτη, Ε. (2013) Το Δίκαιο της Ανάγκης: Από τη Θεωρία στην Πράξη. *Νομική Εφημερίδα CURIA.GR*. Ανακτήθηκε Μάρτιος 11, 2018 από <https://curia.gr>

Λάμπρου, Γ. (2008), *Ιστορία του Κυπριακού τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία, 1960-2008*, Αθήνα: Εκδόσεις Πάργα.

Λοττίδης, Χ. (2009) *Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, η πολυπλοκότητα του και η ανεπιτυχής προσπάθεια αναθεώρησης του το 1963*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα

Μαρκίδης, Δ. (2009) *Κύπρος, 1957-1963*, Αθήνα: Μεσόγειος

Μαππουρίδης, Ρ.(2014) *Η διάκριση των εξουσιών*. Ανακτήθηκε Μάρτιος 2018, 2018 από <http://rikkos.mappourides.com>

Νικολάου, Ι. (2000) *Ο Έλεγχος της Συνταγματικότητας των Νόμων και της Κατανομής των Αρμοδιοτήτων των Οργάνων του Κράτους στη Κύπρο. Η Συνταγματική Ρύθμιση, η Εξέλιξη και το Δίκαιο της Ανάγκης*. Αθήνα-Κομοστική: Εκδόσεις Σακουλλά.

Νικολάτου, Μ.Μ.(2014), *Πενήντα χρόνια δικαίου της ανάγκης*. Ανακτήθηκε Μάρτιος 14, 2018 από <http://www.supremecourt.gov.cy>

Νομική Υπηρεσία της Κυπριακής Δημοκρατίας, (n.d.). *Ανεξαρτησία*. Ανακτήθηκε Φεβρουάριος 24, 2018 από <http://www.law.gov.cy/law>

Παντελής, Σ. (1986) *Ιστορία της Κύπρου*, Αθήνα: Στρατηγικές Εκδόσεις

Παρασκευά, Κ. (2015), *Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδη Δικαιώματα και Ελευθερίες*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Πική, Μ.Γ. (2010), *Σημαντικότερες Αποφάσεις του Συνταγματικού Δικαίου*. Ανακτήθηκε Μάρτιος 11, 2018 από <http://www.supremecourt.gov.cy>

Σακκάς, Γ. (2015) *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004*. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Ανακτήθηκε Φεβρουάριος 28, 2018 από <https://repository.kallipos.gr>

Σπυρόπουλος, Κ. Φ. (2006) *Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο*, Αθήνα – Κομοτινή : Εκδόσεις Σακκουλά

Τζερμιάς, Π. (2000) *Η ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα : Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.

Τζιβάρας, Ι. (2010) *Συγκριτική επισκόπηση ελληνικού και κυπριακού συνταγματικού δικαίου*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Σακκουλά

Χατζηλοΐζου, Ν. (2003). *Συνταγματικό Δίκαιο και Συνταγματική Πραγματικότητα στην Κύπρο* (Master's thesis). Ανακτήθηκε Φεβρουάριος 27, 2018 από <http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/83.pdf>

Χρυσόγονος, Χ.Χ. (2014) *Συνταγματικό Δίκαιο*, Αθήνα–Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σακκουλά

Αγγλόφωνη

De Smith, S. A. (1964). *The New Commonwealth and its Constitutions*, 1964. *London: Stevens*

Boed, R. (2014) *State of Necessity as a Justification for Internationally Wrongful Conduct*. *Yale Human Rights and Development Journal*. Ανακτήθηκε Μάρτιος 11, 2018 από <http://digitalcommons.law.yale.edu>

Floros, G. (2009, October). News translation in Cyprus: Between report and national policy. In *Translation in all its aspects, with focus on international dialogue: Proceedings of the International Conference on Translation, Istanbul* (pp. 21-23). Ανακτήθηκε Μάρτιος 15 από <https://www.researchgate.net>

Haztimihail, E. N. (2013) *Cyprus as a Mixed Legal System*. Ανακτήθηκε Φεβρουάριος 23, 2018 από <https://digitalcommons.law.lsu.edu>

International Law commission,(2001) *Report on the work of its fifty-third session (23 April-1 June and 2 July-10 August 2001)*. Ανακτήθηκε Μάρτιος 11, 2018 από <https://casebook.icrc.org/case-study/international-law-commission-articles-state-responsibility>

Kombos,C.(2015) *The Doctrive of Necessity in Constitutional Law*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σακουλά

Tornaritis, G. (1980) *CYPRUS AND ITS CONSTITUTIONAL AND OTHER LEGAL PROBLEMS*. Nicosia. Ανακτήθηκε Φεβρουάριος 27, 2018 από <http://www.kypros.org>

Νομοθεσία

The Cyprus Act (29.7.1960) 8 & 9 ELiz. 2 CH. 52. Ανακτήθηκε Φεβρουάριος 24, 2018 από http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1960/52/pdfs/ukpga_19600052_en.pdf

Ο περί Απονομής της Δικαιοσύνης (Ποικίλες Διατάξεις) Νόμος του 1964 (Ιούλιος, 9, 1964) *Επίσημη Εφημερίδα* της Δημοκρατίας *Παρ.Ι(Ι)*, Αρ.331,σ.σ.398-402. Ανακτήθηκε Μάρτιος 11, 2018 από http://www.cylaw.org/nomoi/indexes/1964_1_33.html

Ο Περί Πέμπτης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμος 127(Ι)/2006 (Σεπτέμβριος, 23,2006) *Επίσημη Εφημερίδα* της Δημοκρατίας *Παρ.Ι(Ι)*, Αρ.246,σ.17. Ανακτήθηκε Μάρτιος 15, 2018 από http://www.cylaw.org/nomoi/arith/2006_1_127.pdf

Σύνταγμα Κυπριακής Δημοκρατίας (1960). Ανακτήθηκε Φεβρουάριος 26,2018 από <http://www.cylaw.org/nomoi/enop/non-ind/syntagma/index.html>

Νομολογία

Ανώτατο Δικαστήριο, *Kazandlian and another v Ellinides and another* (1988), 1 CLR 743. Ανακτήθηκε Μάρτιος 18,2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *APOSTOLIDES AND OTHERS v REPUBLIC* (1982,) 3 CLR 928. Ανακτήθηκε Μάρτιος 16,2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *Bagdassarian v. Electricity Authority* (196) 3 CLR 736. Ανακτήθηκε Μάρτιος 17,2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *Christodoulos Kyriakides v The Council for Registration of Architects and Civil Engineers* (1965), 3 A.A.Δ. 617. Ανακτήθηκε Μάρτιος 19,2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *D. Theodorides and others v S. Plousiou*, (1976) 3 CLR 319. Ανακτήθηκε Μάρτιος 17,2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *HUSSEYIN CAGINER v AKINHTA Π. ΙΩΑΝΝΙΔΗ ΛΤΔ*, Πολιτική Έφεση Αρ. 61/2010,17/7/2014 Ανακτήθηκε Μάρτιος 15,2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *Koumi v Kontari and others* (1983) 1 CLR 856. Ανακτήθηκε Μάρτιος 18, 2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *Michael Nicolaou Pastellopoulos v The Republic of Cyprus* (1985), 2 A.A.Δ. 165. Ανακτήθηκε Μάρτιος 19, 2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *Papantelides and Others v Republic* (1966) 3 CLR 515. Ανακτήθηκε Μάρτιος 17,2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *Pavlidis and Others v C.B.C.* (1986) 3 CLR 1332 . Ανακτήθηκε Μάρτιος 17,2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *The attorney-general of the Republic v Mustafa Ibrahim and Others* (1964)1 CLR 195. Ανακτήθηκε Μάρτιος 11, 2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *The Republic v Nikolaos Samson* ((1977), 2 Α.Α.Δ. 1. Ανακτήθηκε Μάρτιος 19,2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *Aloupas v National Bank* (1983),1,CLR 55. Ανακτήθηκε Μάρτιος 17,2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *Αναφορά 1/86 του Προέδρου της Δημοκρατίας v Βουλή των Αντιπροσώπων*, (1986), 3 Α.Α.Δ. 1439. Ανακτήθηκε Μάρτιος 20, 2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *Αναφορά αρ. 4/92, Πρόεδρος της Δημοκρατίας v. Βουλής των Αντιπροσώπων (Αρ.3)*,(1992), 3 ΑΑΔ, 458. Ανακτήθηκε Μάρτιος 18,2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *Γιαννάκης Κουλουντής και Άλλος v Βουλής των Αντιπροσώπων και Άλλων*, (1997, 1 ΑΑΔ 1026. Ανακτήθηκε Μάρτιος 17,2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *Νικολάου κ.α. v Νικολάου και αλλού (Αρ. 2)* (1992), 1 ΑΑΔ 1338. Ανακτήθηκε Μάρτιος 17,2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου και άλλοι v Καραγιώργη και άλλοι* (1991), 3 Α.Α.Δ. 159. Ανακτήθηκε Μάρτιος 18,2018 από www.cylaw.org

Ανώτατο Δικαστήριο, *Φυλακτού v Δημοκρατία* (2013),3 Α.Α.Δ. 565. Ανακτήθηκε Μάρτιος 21, 2018 από www.cylaw.org